

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาผลการดำเนินงานระบบการช่วยเหลือนักเรียนที่มีปัญหาทางสังคม ของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในเขตพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก ครั้งนี้ผู้วิจัย ได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ปัจจัยที่มีผลต่อสภาพปัญหาทางสังคมของนักเรียน
  - 1.1 พัฒนาการของมนุษย์
  - 1.2 จิตวิทยาพัฒนาการของเด็กวัยรุ่น
  - 1.3 ปัจจัยสภาพแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อสภาพปัญหาของนักเรียน
2. แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมการแสดงออกของนักเรียน
  - 2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการปรับตัว
  - 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับทักษะชีวิต
3. ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
  - 4.1 งานวิจัยภายในประเทศ
  - 4.2 งานวิจัยต่างประเทศ

ปัจจัยที่มีผลต่อสภาพปัญหาทางสังคมของนักเรียน

1. พัฒนาการของมนุษย์

อีริกสัน (Erikson, 1980, p. 14 อ้างถึงใน อ้างถึงใน ศรีเรือน แก้วกังวาล, หน้า 48) ได้ให้ความหมายของพัฒนาการว่าเป็นกระบวนการทางด้านจิตใจและสังคมที่มีวิวัฒนาการมีขั้นตอนพัฒนาการต่อเนื่องไปอย่างมีแบบแผนในแต่ละขั้นมนุษย์จะพบปัญหาเฉพาะวัย ซึ่งถ้ามนุษย์สามารถแก้ปัญหาขั้นนั้นได้ก็จะพัฒนาสู่ขั้นต่อไปได้ ทฤษฎีที่เสนอเรียกว่า ทฤษฎีจิตสังคม (Psychosocial Theory of Personality) ซึ่งได้อธิบายพัฒนาการบุคลิกภาพของบุคคลตั้งแต่แรกเกิดจนถึงวัยสุดท้ายของชีวิต โดยเรียงลำดับพัฒนาการเป็นขั้น ๆ 8 ขั้น ดังนี้ (Erikson, 1980, pp. 14 – 15 อ้างถึงใน ศรีเรือน แก้วกังวาล, 2539, หน้า 48 – 56)

ขั้นที่ 1 ช่วงขวบปีแรก (0 – ประมาณ 18 เดือน) เด็กจะพัฒนาความรู้สึกไว้วางใจ มีลักษณะการมองโลกในแง่ดี อารมณ์ดี ยิ้มแย้มแจ่มใส มีความอบอุ่นมั่นคงถ้าได้รับความรักอย่างพอเพียง ได้รับการดูแลเอาใจใส่อย่างใกล้ชิด ในทางตรงกันข้ามเด็กจะมีลักษณะไม่ไว้วางใจผู้อื่น มองโลกในแง่ร้าย ถ้าเขาถูกทอดทิ้งหรือไม่ได้รับความเอาใจใส่อย่างเพียงพอในช่วงวัยนั้น

ขั้นที่ 2 ช่วงอายุ 18 เดือน – ประมาณ 3 ขวบเด็กจะมีความสนใจใคร่รู้จักสิ่งแวดล้อม อยากเป็นตัวของตัวเอง เด็กวัยนี้พร้อมที่จะพัฒนาความรู้สึกเป็นอิสระและมีระเบียบวินัย ถ้าเด็กได้รับการสนับสนุนให้ได้เรียนรู้ที่เหมาะสม เด็กจะมีความเป็นตัวของตัวเอง มีความมั่นใจในตนเอง ในทางตรงกันข้ามเด็กจะมีลักษณะขี้อาย ไม่มั่นใจใจตนเอง หากไม่ได้รับการฝึกหัดให้เรียนรู้การกระทำต่าง ๆ ด้วยตนเอง หรือถูกควบคุมมากเกินไป

ขั้นที่ 3 ช่วงอายุ 3 – 5 ปี เป็นระยะที่เด็กพึ่งตนเองได้มากขึ้นสื่อสารกับผู้ใหญ่ได้ ชอบที่จะคิดฝัน มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ชอบทำอะไรแปลก ๆ ถ้าเด็กได้รับอิสระที่จะเรียนรู้ อย่างเหมาะสม จะทำให้เด็กมีความคิดสร้างสรรค์ แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้าเด็กวัยนี้ถูกขัดขวาง หรือถูกห้ามปรามไม่ได้ทำในสิ่งที่ตนอยากเล่น อยากทำ หรือคิดฝัน หรือไม่ได้รับการส่งเสริม ให้มีความคิดริเริ่มที่เพียงพอจะทำให้เขาเป็นคนที่กลัวความผิดชอบหลีกเลี่ยงความจริง หรือในทางกลับกัน อาจชอบแสดงความก้าวร้าวเพื่อให้ได้ในสิ่งที่ตนต้องการ

ขั้นที่ 4 ช่วงอายุ 6 – 12 ปี เป็นวัยที่เด็กเริ่มเข้าโรงเรียน มีโอกาสเข้ากลุ่มเพื่อน มีกิจกรรมในการเล่นและการทำงาน เด็กจะได้รู้จักโลกที่กว้างขวางขึ้น เรียนรู้การปฏิบัติตามระเบียบวินัย เด็กจะรู้จักที่จะควบคุมตนเอง เรียนรู้ที่จะปรับตัวตามความคาดหวังของครู พ่อแม่และเพื่อน ๆ เด็กที่มีครูดูแลพ่อแม่ช่วยเหลือ แนะนำการเรียน การเล่น ตั้งความคาดหวังกับเด็กพอสมควร และให้อภัยเด็กเมื่อทำไม่ได้ตั้งใจปรารถนาของตนเองและของผู้ใหญ่ เด็กจะเกิดกำลังใจ มุมานะที่จะหัดเรียน หัดเล่น และทำกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งในทางกลับกัน ถ้าเขาไม่มีผู้ใหญ่คอยแนะนำและให้กำลังใจหรือตั้งความคาดหวังในตัวเด็กเกินความสามารถเฉพาะตัวของเด็ก จะทำให้เด็กรู้สึกว่าตนเองต่ำต้อยไร้ความสามารถ ถ้ารู้สึกเช่นนี้มาก ๆ จะก่อให้เกิดความรู้สึกว่าตนเอง “มีปมด้อย” ซึ่งอาจนำไปสู่การพัฒนากลายเป็นคนขยอตนเอง หรือหยาบโหยัง ไม่นำพาต่อกิจการใด ๆ ก็ได้เช่นกัน

ขั้นที่ 5 ช่วงอายุ 13 – 20 ปี เป็นระยะที่เด็กเริ่มเข้าสู่วัยรุ่น เป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างความเป็นเด็กและการเป็นผู้ใหญ่ เป็นช่วงที่มนุษย์จะความขัดแย้งในใจมากที่สุดในชีวิต หากเด็กไม่สามารถแก้ไขภาวะนี้ให้ลุล่วงไปด้วยดี เด็กวัยรุ่นนั้นก็กลายเป็นผู้ที่มีลักษณะประจำคนที่สับสน และจะกลายเป็นผู้ใหญ่ที่มีบุคลิกภาพสับสน ไม่มั่นคง ระยะนี้เด็กจะมีสัมพันธภาพที่ขัดแย้งกับผู้ใหญ่กับเพื่อนและกับสังคม เช่น ควรจะเชื่อฟังพ่อแม่ดี หรือตัวเองดี หรือเชื่อเพื่อนดี ควรเลียนแบบเพื่อน หรือบุคคลที่ตนนิยม หรือควรคงความเป็นเอกลักษณ์ของตนเองดี ควรเป็น

อิสระเสรีเต็มที่ หรืออยู่ในกรอบประเพณี อย่างไหนดีกว่ากัน ควรเลือกเรียนวิชาชีพตามความประสงค์ของพ่อแม่ หรือของเพื่อน หรือของตนเองดี

ขณะเดียวกันเด็กวัยนี้จะแสวงหาความเป็นตัวตนของตนเอง เช่น ความชอบ ความสนใจ ความปรารถนาของชีวิต ปรัชญาของชีวิต อาชีพที่ตนประสงค์ เพื่อนต่างเพศที่ปรารถนาจะคบหรือเลือกเป็นคู่ชีวิตความถนัดเฉพาะตน เด็กที่ไม่รู้จักตนเอง จะมีความสับสน กลายเป็นวัยรุ่นที่ว้าเหว่ หงอยเหงา ไม่เป็นตัวของตัวเอง ขี้กังวล ตัดสินใจไม่ได้ ขาดความรับผิดชอบ รู้สึกว่าตนเองถูกทอดทิ้ง อาจกลายเป็นอันธพาล ดิถยาเสพติด

เด็กที่มีการพัฒนาคนที่สมบูรณ์เมื่อถึงวัยรุ่น จะค้นพบตนเอง เห็นคนของเขาเองตามความเป็นจริง เช่น เข้าใจจุดเด่น จุดด้อยของตนเอง มีปรัชญาชีวิตของตนเอง รู้ความต้องการในชีวิตของตนเอง และสามารถทำใจยอมรับตนเองอย่างที่มีที่เป็นจริง ๆ

ขั้นที่ 6 ช่วงอายุ 20 – 40 ปี เป็นช่วงของวัยเป็นผู้ใหญ่ ซึ่งผู้ที่ค้นพบตนเองจะแสวงหามิตรภาพอันสนิทสนมคู่คิด คู่ครอง และสามารถร่วมชีวิตกับคู่ครองได้ ส่วนผู้ที่ไม่สามารถสร้างความสนิทสนมกับใครอย่างจริงจังได้ จะไม่สามารถมีความรักแบบผู้ใหญ่ ซึ่งมีลักษณะเชื่อใจไม่ตรีและความอาทรต่อกันและกันได้ กลายเป็นผู้มีความรู้สึกอ้างว้างเดียวดาย

ขั้นที่ 7 ช่วงระยะการเป็นผู้อยู่ในวัยกลางคน เป็นช่วงวัยที่มีการแบ่งปัน การเผื่อแผ่การแนะนำ การสร้างสรรค์ ทั้งในสิ่งที่เป็นวัตถุสิ่งของ และความรู้ ความคิด ความชำนาญต่าง ๆ กับบุคคลอื่น ต่อโลกและต่อสังคม บุคคลวัยนี้หากขาดการแบ่งปัน แนะนำ และเผื่อแผ่แล้ว จะเป็นผู้อยู่ในวัยกลางคนที่เห็นแก่ตน แสดงแต่อำนาจไม่หยุดยั้ง

ขั้นที่ 8 ช่วงสุดท้ายของชีวิต ถ้าบุคคลประสบความสำเร็จในการพัฒนาขั้นต่าง ๆ มาโดยตลอด บุคคลนั้นจะยอมรับตนเอง กล้าเผชิญและรับรู้ความเป็นจริงของชีวิต มีความพอใจในบทบาทของตน ไม่ยึดมั่นถือมั่น แต่ถ้าขั้นตอนการพัฒนาในขั้นก่อน ๆ ไม่ดี บุคคลนั้นจะเป็นผู้สูงอายุที่ทั้งสิ้นหวัง อหากลิกหนีชีวิต

จากลำดับขั้นการพัฒนาการตามทฤษฎีของอีริกสัน (Erikson) จะเห็นได้ว่า พัฒนาการทางบุคลิกภาพของบุคคลเกิดจากการปรับตัวในลักษณะทางบวกของวัยต่าง ๆ ของบุคคล การได้พัฒนาในทางที่ดีมาแต่ต้นจะทำให้บุคคลมีบุคลิกภาพที่ดีแต่ถ้าการพัฒนาในวัยหนึ่งวัยใดล้มเหลว ย่อมทำให้บุคคลนั้นมีความบกพร่องทางบุคลิกภาพ และเกิดปัญหาในการปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่นได้ โดยเฉพาะในวัยเด็กซึ่งเป็นช่วงที่มนุษย์ต้องต่อสู้กับความขัดแย้งในจิตใจ มีความสับสนในการค้นหาตนเอง สภาพแวดล้อมที่ดี ครอบครัวที่ดี พ่อแม่ที่เข้าใจและเอาใจใส่ถูกเป็นอย่างดี จะช่วยให้เด็กได้รู้จักตนเอง และเลือกลักษณะของคนที่เหมาะสมต่อไป

2. จิตวิทยาพัฒนาการของเด็กวัยเรียน

การอธิบายพฤติกรรมและพัฒนาการของมนุษย์นั้น มีกลุ่มบุคคลหลายกลุ่มได้พยายามอธิบายไว้หลายแนวคิดตามวิสัยทัศน์ในการมองธรรมชาติและพัฒนาการของมนุษย์ สำหรับการศึกษาวิจัยครั้งนี้จะศึกษาทฤษฎีที่เกี่ยวกับพัฒนาการของเด็กวัยเรียน และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อสภาพปัญหาทางสังคมของเด็กวัยเรียน ดังนี้

2.1 ทฤษฎีจิตวิทยาพัฒนาการเด็กวัยเรียน

2.2 พัฒนาการของเด็กวัยเรียน

1. ทฤษฎีจิตวิทยาพัฒนาการเด็กวัยเรียน

พัฒนาการของเด็กนั้นเป็นการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาที่เป็นไปทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพในเวลาเดียวกัน พัฒนาการของเด็กแม้จะมีหลายสิ่งหลายอย่างที่เหมือนกัน แต่โดยแท้จริงแล้ว เด็กจะมีลักษณะของพัฒนาการเฉพาะตัว เนื่องจากเด็กแต่ละคนมียีนส์ (Genes) เป็นตัวกำหนดลักษณะ และสิ่งแวดล้อมที่แต่ละบุคคลเติบโตขึ้นมา จึงทำให้เด็กแต่ละคนมีความแตกต่างกัน โดยหลักการแล้วก็คือพัฒนาการของเด็กจะเป็นผลสืบเนื่องมาจากวุฒิภาวะ (Maturity) และการเรียนรู้ (Learning) เป็นสิ่งสำคัญซึ่งจะ ส่งผลให้เด็กแต่ละคนมีพฤติกรรมและพัฒนาการที่แตกต่างกันไป

1.1 ทฤษฎีพัฒนาการทางร่างกาย

เกิเซล (Gesell, 1978 อ้างถึงใน ฉวีลาสิริ สุขผดุง, 2547, หน้า 12) ค้นคว้าเกี่ยวกับพัฒนาการเด็ก โดยเฉพาะพัฒนาการทางร่างกาย และได้สรุปว่าความพร้อมเป็นเรื่องของธรรมชาติอันเนื่องมาจากแรงขับที่เกิดขึ้นจากภายในโดยไม่ต้องอาศัยแรงกระตุ้นจากภายนอก พฤติกรรมทุกชนิดในวัยนี้ขึ้นอยู่กับพัฒนาการ ซึ่งจะค่อยเป็นค่อยไปตามธรรมชาติ และเมื่อถึงวัยอันเหมาะสมเด็กจะมีความพร้อมและจะกระทำพฤติกรรมต่าง ๆ ได้เองโดยไม่ต้องมีการฝึกหัดหรือบังคับ

1.2 ทฤษฎีพัฒนาการทางสังคมและบุคลิกภาพ

อริคสัน (Erickson, 1987 อ้างถึงใน ฉวีลาสิริ สุขผดุง 2547, หน้า 12) ได้กล่าวว่พัฒนาการทางบุคลิกภาพเกิดขึ้นทุกช่วงชีวิต และพฤติกรรมในอดีตของบุคคลจะมีผลสะท้อนถึงพฤติกรรมในอนาคต การพัฒนาการแต่ละขั้นจะมีความสืบเนื่องติดต่อกันตลอดเวลา โดยมีพัฒนาการทางร่างกายเป็นตัวนำไปสู่พัฒนาการขั้นต่อไป สำหรับเด็กวัยเรียนซึ่งอยู่ในขั้นพัฒนาการของความขยันหมั่นเพียร ความรู้สึกลำด้อย (Industry vs. Inferiority) จะเป็นช่วงที่เด็กเริ่มเข้าเรียนและต้องการเป็นที่ยอมรับของผู้อื่น เด็กจะเกิดพัฒนาการทางด้านความขยันขันแข็ง โดย พยายามคิดทำ คิดผลิตสิ่งต่าง ๆ ให้เหมือนผู้ใหญ่ หุ่มเททั้งกำลังกายและกำลังใจ ถ้าเด็กได้รับคำชมเชยก็จะเป็น

แรงกระตุ้นให้เกิดกำลังใจ มีความพยายาม (Industry) มากขึ้น แต่ถ้าเด็กไม่ได้รับความสนใจหรือผู้ใหญ่แสดงออกมาให้เด็กเห็นว่าเป็นการกระทำที่น่ารำคาญเด็กก็จะเกิดความรู้สึกต่ำต้อย (Inferiority)

1.3 ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรม

โคลเบอร์ก (Kohlberg, 1980 อ้างถึงใน กุญชรีย์ คำชาย, 2544, หน้า 47-48) ได้แบ่งระดับของจริยธรรมและการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมไว้เป็นระดับขั้น ซึ่งเด็กอายุ 6-12 ปี จัดอยู่ในระดับขั้น ดังนี้

ระดับที่ 1 เป็นระดับที่บุคคลเลือกตัดสินใจในการกระทำ สิ่งที่เด็กเลือกกระทำจะเป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตนเองโดยมิได้คำนึงถึงผลที่จะเกิดต่อผู้อื่น

ระดับที่ 2 เป็นระดับที่บุคคลมีจริยธรรม แต่ยังต้องควบคุมจากภายนอกในระดับนี้เด็กจะพยายามปรับตัวให้เข้ากับความคิดหวังของตนและสังคม โดยไม่คำนึงถึงผลที่ตามมา และแสดงบทบาทตามที่สังคมต้องการ

ในเด็กวัยเรียน เด็กสามารถตัดสินใจการกระทำจากการได้รับรางวัลและการลงโทษ การทำตามความเห็นชอบของผู้อื่น ซึ่งเด็กจะแสดงพฤติกรรมที่ได้รับการยอมรับและยกย่องจากผู้อื่นที่มีอำนาจเหนือกว่า

1.4 ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญา

เปียเจท์ (Piaget, 1989 อ้างถึงใน กุญชรีย์ คำชาย, 2544, หน้า 46) ได้กล่าวถึงพัฒนาการทางสติปัญญาของเด็กช่วงอายุระหว่าง 7-11 ปี ไว้ในขั้นตอนของการคิดอย่างมีเหตุผลเชิงรูปธรรม (Concrete Operational Stage) พัฒนาการทางสติปัญญาของเด็กวัยนี้ เด็กสามารถใช้สมองคิดอย่างมีเหตุผล แต่กระบวนการคิดและการใช้เหตุผลในการแก้ไขปัญหาต้องอาศัยสิ่งที่เป็นรูปธรรม จุดเด่นของเด็กวัยนี้ คือ เด็กเริ่มมีเหตุผล สามารถคิดกลับไปกลับมาได้ (Reversibility) และเด็กสามารถเข้าใจถึงเรื่องความคงที่ของปริมาณ (Conservation of Quantity)

2 พัฒนาการของเด็กวัยเรียน

เด็กวัยเรียน (School Age Children) เป็นวัยที่อยู่ในช่วงอายุระหว่าง 6-12 ปี โดยประมาณ เป็นวัยที่เพิ่งผ่านพ้นวัยเด็กเล็กและกำลังจะเข้าสู่วัยรุ่น เด็กวัยเรียนนี้เป็นวัยของการเข้าโรงเรียน เด็กจะเริ่มเรียนวิชาการที่โรงเรียนอย่างจริงจัง ต้องปรับตัวเผชิญกับสังคมใหม่ที่โรงเรียน ลักษณะพัฒนาการที่สำคัญสำหรับเด็กวัยเรียน คือ “การเตรียมตัว” เพื่อเป็นเด็กวัยรุ่นและผู้ใหญ่ที่สามารถรับผิดชอบตนเองในด้านต่างๆ ได้ ดังนั้น จึงเป็นช่วงที่เด็กต้องมีการปรับตัวและ

เปลี่ยนแปลงมากที่สุดระยะหนึ่ง (กุญชรี้ คำชาย, 2544, หน้า 45) ซึ่ง ศรีเรือน แก้วกังวาล ได้สรุปถึงพัฒนาการด้านต่าง ๆ ของเด็กวัยเรียนได้ ดังนี้ (ศรีเรือน แก้วกังวาน, 2540, หน้า 262 - 289)

2.1 พัฒนาการทางร่างกาย

พัฒนาการทางร่างกายของเด็กวัยเรียนเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป ช้า ๆ แต่สม่ำเสมอ พัฒนาการทางกายไม่มีลักษณะเด่นพิเศษเหมือนระยะวัยทารกตอนปลาย ในระหว่างนี้เป็นระยะที่เด็กหญิงโตเร็วกว่าเด็กชายวัยเดียวกันทั้งในด้านความสูงและน้ำหนัก เด็กในวัยนี้มีความอยากรู้อยากเห็นเรื่องราวทางร่างกายของเพศตรงข้าม เริ่มสนใจรูปร่างหน้าตา เด็กจะไม่อยู่นิ่ง ชอบเล่นและทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่ใช้ความรวดเร็ว ไม่ค่อยระมัดระวังตัวเท่าที่ควร จึงทำให้ประสบอุบัติเหตุได้ง่าย

2.2 พัฒนาการทางอารมณ์

พัฒนาการทางอารมณ์ของเด็กวัยเรียน เด็กจะเริ่มรู้จักกลัวสิ่งที่สมเหตุสมผลมากกว่าวัยเด็กเล็กเพราะความสามารถในการใช้เหตุผลของเด็กพัฒนามากขึ้น มีความรู้สึกสงสาร เห็นอกเห็นใจ เข้าใจอารมณ์ และความรู้สึกของผู้อื่น เนื่องจากขอบเขตชีวิตสังคมของเด็กขยายวงกว้างออกไป ในช่วงเด็กวัยเรียน เด็กจะมีอารมณ์ต่าง ๆ มากมาย ทั้งอารมณ์ในแง่ดี เช่น ความรัก ความเห็นใจ ความรู้สึกสงสาร ความรู้สึกเบิกบาน และอารมณ์ในแง่ไม่ดี เช่น เกลียด โกรธ อิจฉา อารมณ์ไม่ว่าประเภทใดก็ตามถ้าไม่ได้รับการรับรู้ ไม่มีโอกาสแสดงออก และถูกเก็บกดเอาไว้มากเกินไป เด็กจะเกิดความรู้สึกแค้นเคือง ซึ่งจะนำไปสู่ความเจ็บป่วยทางกายที่เป็นผลมาจากอารมณ์ได้ หรือรู้สึกผิดจนทำร้ายตนเองและผู้อื่นได้ เนื่องจากในระยะวัยนี้ เด็กมีความพร้อมที่จะรับทราบเรื่องอารมณ์ การควบคุมอารมณ์ และการปลดปล่อยอารมณ์ของเขาออกอย่างที่สังคมยอมรับตามสมควรแล้ว ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถือเป็นการเรียนรู้ที่สำคัญและจำเป็นสำหรับการปรับตัวด้านอารมณ์ ถ้าเด็กได้รับการเตรียมตัวอย่างเหมาะสมตั้งแต่ระยะวัยนี้ เขาก็จะเติบโตเป็นเด็กวัยรุ่นที่มีความสุข แต่ถ้าเด็กไม่ได้รับการเตรียมตัวที่เหมาะสมก็จะทำให้เขาเป็นเด็กวัยรุ่นที่มีความสับสนทางอารมณ์

ดังนั้น จึงควรต้องมีการพัฒนาทางด้านอารมณ์เพื่อให้เด็กวัยนี้มีสุขภาพจิตที่ดีคือ การให้เด็กได้มีโอกาสเข้าร่วมกลุ่มกับเด็กอื่น ๆ ด้วยการเล่น หรือการทำกิจกรรมที่สร้างสรรค์ต่าง ๆ การรวมกลุ่มของเด็กจะทำให้เด็กเกิดการเรียนรู้ รู้จักการควบคุมอารมณ์ และแสดงออกในลักษณะที่สังคมยอมรับ

2.3 พัฒนาการทางสังคม

พัฒนาการทางสังคมของเด็กวัยเรียน เป็นช่วงที่เด็กชอบรวมกลุ่มกับเพื่อนร่วมวัยที่เป็นเพศเดียวกันในการเล่น เรียน หรือทำกิจกรรมต่าง ๆ ทำให้เด็กได้เรียนรู้การอยู่ร่วมกับผู้อื่น

นอกจากบุคคลในครอบครัว รู้จักเคารพกฎเกณฑ์ ระเบียบ มารยาทสังคม พัฒนาความนึกคิด สติธรรมจรรยาและเด็กจะเริ่มเรียนรู้การเข้าสู่สังคม โดยการเลียนแบบพฤติกรรมตามเพศของตนเองและบทบาททางเพศจากผู้ใหญ่ที่ใกล้ชิดกับเด็กและบุคคลที่เด็กรัก

2.4 พัฒนาการทางสติปัญญา

พัฒนาการทางสติปัญญาของเด็กวัยเรียนเป็นช่วงที่มีพัฒนาการทางความคิด และสติปัญญาเจริญขึ้นมากเนื่องจากพัฒนาการทางร่างกาย และการขยายขอบเขตกว้างขวางทางสังคมของเด็กวัยนี้ด้วยการมีกลุ่มเพื่อนร่วมวัยหลากหลาย วิชาต่าง ๆ ที่เด็ก ได้มีโอกาสได้เรียนหลากหลาย ทำให้ขอบข่ายความคิดสติปัญญาของเด็กขยายทั้งแนวกว้างและแนวลึกตามวัย เด็กในวัยนี้สามารถคิดเป็นเหตุเป็นผล เริ่มเข้าใจแนวคิดเชิงนามธรรมพื้นฐานง่าย ๆ เข้าใจแนวคิดเชิงระบบตัวเลขง่าย ๆ เข้าใจกฎระเบียบ วินัย และคำสั่ง ได้ดีขึ้น และพัฒนาความสามารถทางภาษาได้มากขึ้นจึงเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมสำหรับการวางรากฐานทางการศึกษาให้แก่เด็กทั้งในทักษะด้านความรู้พื้นฐาน เช่น การอ่าน การเขียน การคิดเลข รวมทั้งทักษะที่ต้องใช้ความประณีต เช่น การวาดภาพ การทำการฝีมือ ซึ่งทักษะเหล่านี้ต้องอาศัยความรู้พื้นฐานและต้องมีวิธีการเรียนรู้จึงจะสัมฤทธิ์ผล พัฒนาการทางสติปัญญาซึ่งเกี่ยวเนื่องกันกับความคิดตั้งอยู่บนรากฐานของการปรับตัวในการเข้ากลุ่ม ถ้าเด็กมีกลุ่มดี เข้ากับกลุ่มเพื่อนร่วมวัยได้ และไม่มีความขัดแย้งกับบิดา มารดา และครู เด็กก็จะมีโอกาสฝึกฝนพัฒนาการทางสติปัญญาได้อย่างเต็มที่

จึงอาจกล่าวได้ว่า พัฒนาการทางสังคมและพัฒนาการทางสติปัญญาเมื่อมีอิทธิพลส่งเสริมซึ่งกันและกัน สำหรับเด็กคนใดที่มีฐานไม่มั่นคงทางพัฒนาการด้านต่าง ๆ ตั้งแต่เด็กวัยเรียนจะเป็นเด็กที่มีปัญหาด้านบุคลิกภาพ ด้านอารมณ์ ด้านสังคม ด้านการเรียนรู้ และด้านอื่น ๆ ในอนาคตเป็นอย่างมาก จึงเป็นเหตุที่ทำให้ปัจจุบันมีการศึกษาค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับพัฒนาการด้านความคิดสติปัญญาของเด็กวัยเรียน มากขึ้น เพื่อให้เด็กเหล่านี้ได้รับความช่วยเหลือ และได้รับการศึกษาที่เหมาะสมต่อไป

สรุปได้ว่า ช่วงเด็กวัยเรียนเป็นช่วงที่เด็กถูกคาดหวังว่าจะต้องพัฒนาทักษะในด้านการเรียนวิชาการต่าง ๆ ขึ้นพื้นฐาน เช่น การอ่าน การเขียน การคำนวณ และการเรียนรู้เรื่องราวสังคมทั่ว ๆ ไป ช่วงวัยนี้เด็กจะมีพัฒนาการทางความคิดก้าวหน้ามาก มีความคิดเป็นเหตุเป็นผล และมีความคิดเกี่ยวกับศีลธรรมจรรยา แม้ว่าจะเป็นช่วงเวลาแห่งการพัฒนาความคิด แต่ก็ยังเป็นช่วงเวลา que เด็กบางกลุ่มอาจไม่สามารถพัฒนาได้ตามมาตรฐานที่พ่อแม่และสังคมคาดหวัง ซึ่งหนึ่งในกลุ่มนั้น คือ เด็กที่มีพฤติกรรมที่เป็นปัญหาของสังคม โรงเรียนที่จัดการศึกษาระดับประถมศึกษาควรให้ความสนใจศึกษาค้นคว้าหาวิธีการต่าง ๆ เพื่อป้องกัน ช่วยเหลือ และแก้ปัญหา ตลอดจน

การใช้ความรู้ด้านจิตวิทยาพัฒนาการของเด็ก เป็นข้อมูลพื้นฐานในการส่งเสริมและพัฒนาเด็กกลุ่มนี้ ให้มีพัฒนาการทางทักษะด้านต่าง ๆ ที่จำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิตต่อไป

3. ปัจจัยสภาพแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อสภาพปัญหาทางสังคมของนักเรียน

ปัจจัย สภาพแวดล้อมที่มีอิทธิพลทำให้เด็กมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของเด็กและเยาวชนมีความสำคัญยิ่ง เพราะถ้าสังคมใดมีเด็กมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมมากจะทำให้สังคมนั้นเป็นสังคมที่วุ่นวายมีแต่ปัญหา ทำให้นักการศึกษาสนใจศึกษาสาเหตุของการมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของเด็กและเยาวชนมากมาย อาทิ เช่น

เอริวิง (Irving, 1986 อ้างถึงใน ฉวีวัตร กุณหงส์, 2544, หน้า 21) พบว่า จากประสบการณ์ที่เด็กกระทำความผิดนั้น มีสาเหตุมาจากบ้านแตกหรือพ่อแม่อารมณ์แปรปรวน พ่อแม่ประพฤติไม่เหมาะสม บุคคลเหล่านี้จะให้ความรู้เกี่ยวกับความปลอดภัยต่อบุตรของตนน้อยที่สุด และจะสนองความต้องการแบบไม่สม่ำเสมอ เด็กจะมีความรู้สึกขาดพ่อแม่ การกระทำความผิดของเด็กจึงมีสาเหตุมาจากพ่อแม่

ซัทเธอร์แลนด์ (Sutherland, 1974, pp. 75- 77 อ้างถึงใน ปรียพรรณ เพ็ญวิวัฒน์, 2538, หน้า 18) ได้เสนอทฤษฎีว่าด้วยความประพฤติที่ได้จากการเรียนรู้ (Learned Delinquency Behavior) และได้รับมาจากกระบวนการในการใช้ชีวิตของบุคคลที่อยู่รวมกลุ่ม โดยกล่าวว่า ความประพฤติไม่ว่าดีหรือชั่วเป็นสิ่งที่เรียนรู้มาตั้งแต่เด็ก ๆ สืบต่อมาเรื่อย ๆ จนตลอดชีวิต ความประพฤติผิดจึงมีรากฝังลึกอยู่ในประสบการณ์ชีวิตบุคคล เพราะอุปนิสัยของคนเป็นผลมาจากการคบหาสมาคมกับบุคคลในกลุ่มและการที่บุคคลเรียนรู้จากกลุ่มนั้น ๆ อย่างต่อเนื่อง

จากแนวคิดของนักการศึกษาข้างต้น พอสรุปได้ว่านอกจากพันธุกรรมแล้วถึงแวดล้อมต่าง ๆ ตั้งแต่บุคคลที่อยู่ใกล้ชิด การกระทำของบุคคลที่เด็กเห็นอยู่ตลอดเวลา ตลอดจนสภาพแวดล้อม ได้แก่ ปัจจัยด้านครอบครัว ปัจจัยด้านโรงเรียน ปัจจัยด้านสื่อมวลชน และ ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมในชุมชน ล้วนส่งผลต่อพฤติกรรมของเด็กทั้งสิ้น

3.1 ปัจจัยด้านครอบครัว

ความหมายของครอบครัว

นักจิตวิทยา ได้ให้ความหมายของคำว่าครอบครัว คือ สถาบันทางสังคมแห่งแรกที่มนุษย์สร้างขึ้นมาจากความสัมพันธ์ที่มีต่อกัน เพื่อเป็นตัวแทนของสถาบันสังคมภายนอกที่จะปลูกฝังความเชื่อ ค่านิยม และทัศนคติกับสมาชิกรุ่นใหม่ของสังคมที่มีชีวิตอุบัติขึ้นในครัวเรือน (เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์, 2522, หน้า 151 อ้างถึงใน อัจฉรา รัตนโสภกา, 2545, หน้า 22 -23)

ดังนั้น การวางรากฐานแห่งความเจริญในสังคมนั้น เด็กจะต้องอยู่ในครอบครัวที่ดี คือ มีพ่อแม่หรือผู้ใหญ่ที่ดีนั่นเอง ที่จะคอยเสริมสร้างสุขภาพจิตอันดีให้มีแก่เด็ก

ความสำคัญของครอบครัว

ความสำคัญของครอบครัวที่มีต่อสมาชิกของครอบครัวแต่ละบุคคลนั้น มีผลต่อพัฒนาการทุกด้านของบุคคล เพราะครอบครัวเป็นสถาบันทางสังคมและเป็นสถาบันแรกของมนุษย์ แม้ว่าครอบครัวจะมีวิวัฒนาการมาหลายรูปแบบ แต่ครอบครัวทุกรูปแบบมีความสำคัญเหมือนกันต่อสมาชิก ในประเด็นหลักต่อไปนี้ (เสริมศักดิ์ วิชาลากรณ์, 2522, หน้า 151 อ้างถึงใน อัจฉรา รัตนโสภณ, หน้า 23)

1. ความสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูกซึ่งปรากฏในทุกลักษณะ ของครอบครัวอย่างน้อยที่สุดเมื่อเด็กอยู่ในวัยทารก
2. ความสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา ถ้ามีความสัมพันธ์ที่ดีครอบครัวก็จะมั่นคง และจะสร้างสรรค์สมาชิกในครอบครัวที่สามารถพัฒนาไปสู่ความสำเร็จในชีวิต
3. ความสำคัญในหน้าที่ 4 ประการของครอบครัวที่มีต่อบุคคล จะปรากฏในทุกวัฒนธรรม คือ 1) ให้ความรู้ในการต่อสู้ชีวิต 2) บทบาททางเพศทั้งชายและหญิง 3) ค่านิยมทัศนคติในการประกอบอาชีพ และ 4) สนับสนุนภาพแห่งชีวิต

ด้วยครอบครัวมีความสำคัญต่อเอกลักษณ์บุคคลดังที่กล่าวมานี้เอง การสร้างและพัฒนาครอบครัวจึงเป็นสิ่งสำคัญ เพราะความล้มเหลวของครอบครัวคือความล้มเหลวเบื้องต้นของประเทศชาติ

หน้าที่ของครอบครัว

ไม่ว่าจะเป็นครอบครัวแบบใดก็ตามเมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่าหน้าที่พื้นฐานของครอบครัวมีดังนี้ คือ

1. หน้าที่ทางด้านชีววิทยา คือต้องสร้างสมาชิกใหม่ให้กับสังคมและมีหน้าที่บริการด้านปัจจัยเพื่อชีวิต เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค
2. หน้าที่ทางจิตวิทยา ต้องให้ความรัก ความอบอุ่น บำบัดความต้องการทางเพศ และเป็นตัวแบบในการกำหนดบทบาทของสมาชิกในครอบครัว
3. หน้าที่ทางสังคมวิทยา เป็นที่ทดลองให้สมาชิกในครอบครัวได้ปรับตัวเข้ากับบุคคลอื่น และฝึกให้มีความรับผิดชอบและร่วมมือมือในการสร้างสังคมที่ดี

การอบรมเลี้ยงดูเด็กในครอบครัว

การอบรมเลี้ยงดู หมายถึง การที่ผู้ใหญ่ในครอบครัวซึ่งประกอบด้วยบิดามารดาและบุคคลอื่น ๆ ปฏิบัติต่อเด็กเพื่อสนองความต้องการที่จำเป็นของเด็กทั้งทางร่างกายและจิตใจ เพื่อให้

เด็กมีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดีและยังให้การแนะนำสิ่งรอบตัว ฝึกรอบมให้เด็กมีพฤติกรรมที่เหมาะสม ซึ่งสามารถแบ่งการอบรมเลี้ยงดูออกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ (จตุพร เฟิงชัย, 2534, หน้า 99 – 101)

1. การอบรมเลี้ยงดูแบบให้ความรัก หมายถึง พฤติกรรมที่บิดามารดาปฏิบัติต่อบุตรของตนในลักษณะต่าง ๆ เช่น ให้ความดูแลเอาใจใส่ ให้ความรัก ความห่วงใย ให้คำแนะนำ สนับสนุนและช่วยเหลือมีความยินดีที่จะอยู่กับลูก ให้การยกย่อง ให้การคุ้มครองตลอดจนใกล้ชิดสนิทสนม การอบรมเลี้ยงดูแบบนี้บิดามารดาหรือผู้เลี้ยงดูต้องปลูกฝังความรู้สึกและอารมณ์รับดีชอบให้เกิดการสนองซึ่งเป็นพื้นฐานของบุคลิกภาพที่สมบูรณ์แบบ (Adequate Personality) เป็นการวางรากฐานของประชาธิปไตยให้แก่บุตร เพราะการแสดงการยอมรับ การสนับสนุน การให้เหตุผล และให้โอกาสแก่บุตร จะสร้างความรับผิดชอบในหน้าที่ของตนเกิดขึ้นแก่บุตรในวัยต่อมาบุตรจะรู้หน้าที่ที่ตนมีต่อสังคมทำให้ประเทศชาติมีบุคลากรที่มีประสิทธิภาพ การอบรมเลี้ยงดูเช่นนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตย

2. การอบรมแบบปล่อยปละละเลย หมายถึง พฤติกรรมที่บิดามารดาปฏิบัติต่อบุตรแบบทอดทิ้ง ปล่อยให้บุตรจัดการกับตนเอง ขาดการแนะนำ ขาดการดูแลเอาใจใส่ ไม่มีกฎเกณฑ์ให้ปฏิบัติ เมื่อเด็กซักถามในเรื่องต่าง ๆ พ่อแม่จะไม่สนใจอธิบายให้เด็กหายข้องใจ เด็กพวกนี้อาจเติบโตมาในลักษณะที่ก้าวร้าว เชื้อมันตัวเองมากเกินไป ชอบโอ้อวด ต่อต้านสังคม ไม่เคารพกฎระเบียบของสังคม มีความรู้สึกอิสระแบบไม่มีขอบเขต การอบรมเลี้ยงดูเช่นนี้ จะทำให้เกิดปัญหาแก่สังคม เพราะเด็กไม่เกิดความรู้สึกอบอุ่นหรือปลอดภัย อาจมีอาการประสาทเรื้อรัง ไม่ทำตัวให้สอดคล้องกับผู้อื่น แต่หากเด็กอยู่ในสิ่งแวดล้อมดี เช่น ทางโรงเรียนเอาใจใส่อยู่ในแวดวงของเพื่อนที่ดีให้ความอบอุ่น ความรู้สึกของเด็กก็อาจชดเชยและปรับตัวได้

3. การอบรมเลี้ยงดูแบบเข้มงวด หมายถึง พฤติกรรมที่บิดามารดาปฏิบัติต่อบุตรคอยบังคับใจให้ถูกทำตามความต้องการของตนเอง ชอบใช้คำพูดที่ทำให้บุตรมีความรู้สึกอาย ชอบก้าวร้าวในเรื่องส่วนตัวของลูก ลงโทษลูกโดยที่ลูกยังไม่รู้เหตุผลที่ต้องถูกลงโทษการไม่เปิดโอกาสให้บุตรได้แสดงความคิดเห็นเช่นนี้จะทำให้เด็กมีบุคลิกภาพที่ปรากฏคือ ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง เกรงเครียด ไม่กระตือรือร้น คอยฟังฟังคนอื่น แต่จะมีลักษณะที่ดีบางอย่าง เช่น สุภาพอ่อนโยน มีสัมมาคารวะ ซื่อสัตย์ จงรักภักดี มีความรอบคอบระมัดระวัง ยอมผู้อื่นและเก็บเนื้อเก็บตัว และลักษณะทางจิตใจของเด็กพวกนี้จะเป็นปมด้อยรู้สึกไม่ทัดเทียมเพื่อน ห้อยถอยและไม่มีความคิดสร้างสรรค์

ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว

ปัจจุบันนี้ปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำกำลังเป็นปัญหาที่สำคัญสำหรับทุกประเทศ ประเทศไทยเองก็กำลังประสบปัญหานี้อยู่เช่นกัน ซึ่งปัญหาดังกล่าวจะทำให้เกิดผลตามมาหลายอย่าง เช่น จะทำให้ทุกคนต่างแก่งแย่งกันทำมาหากินมากยิ่งขึ้น ให้มาซึ่งเงินอันเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีพ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้พ่อแม่หรือผู้ปกครองไม่ค่อยมีเวลาที่ได้จะสนทนากับบุตรหลานของตนได้เท่าที่ควร ส่วนใหญ่จะทิ้งบุตรให้อยู่กับคนใช้ หรือให้อยู่เองตามลำพัง โดยเฉพาะครอบครัวที่มีฐานะยากจน เด็กต้องช่วยเหลือตนเองอยู่คนเดียว พ่อแม่ไม่มีเวลาอบรมสั่งสอนมากนัก ดังนั้นโอกาสที่เด็กจะประพฤติตัวเสื่อมเสีย คบเพื่อนฝูงที่เกเร ตั้งเป็นกลุ่มเป็นแก๊งเสพขนสพยัดคิด หรือก่อความไม่สงบแก่สังคม เช่น ถักขโมยหรือฉกชิงวิ่งราว จนก่อคดีอาชญากรรมต่าง ๆ นั้น มีมาก

ถ้าพิจารณาถึงผลของความผิดเคืองทางเศรษฐกิจในแง่ของการศึกษาดูบ้าง ก็จะพบว่า มีอิทธิพลอยู่ไม่น้อยเช่นกัน เด็กที่มีโอกาสเกิดขึ้นมาในครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีส่วนใหญ่ จะได้รับการสนับสนุนทางการเรียนมาก พ่อแม่มักจะส่งเสริมให้เรียนสูง ๆ เพื่อจะได้มีอาชีพที่ดีในภายภาคหน้า และในขณะที่กำลังเรียนอยู่ก็จะได้รับความสนับสนุนอย่างเต็มที่ไม่ว่าจะเป็น อุปกรณ์การเรียน เงินค่าใช้จ่าย เสื้อผ้า อาหาร ของใช้จำเป็น หรือไม่จำเป็นต่าง ๆ เด็กเหล่านี้จะมีอย่างพร้อมมูล นอกจากนั้นทางบ้านก็อาจจะจ้างอาจารย์มาสอนเป็นกรณีพิเศษอีกเพื่อจะให้เรียนได้ดียิ่งขึ้น ถ้ามองในแง่ตรงข้ามบ้าง เด็กที่อยู่ในครอบครัวที่มีฐานะยากจน โอกาสที่จะเรียนก็จะมีน้อย เพราะพ่อแม่ไม่มีทุน หรือถ้าได้เรียนแล้วก็ต้องประสบปัญหาอีก คือ ต้องพบกับความขาดแคลนต่าง ๆ อาหารการกินไม่สมบูรณ์ เสื้อผ้ามีจำนวนจำกัด ขาดอุปกรณ์การเรียน ไม่มีเงินทองใช้จ่ายอย่างเพียงพอ เด็กบางคนต้องขาดโรงเรียนบ่อย ๆ เพื่อออกมาช่วยทางบ้านประกอบอาชีพบางราย ต้องช่วยหารายได้พิเศษหลังจากโรงเรียนเลิกแล้ว หรือบางรายยังเรียนไม่จบก็ต้องออกกลางคัน ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ที่พอจะมองเห็นแล้วว่าเด็กที่มาจากครอบครัว 2 ประเภทนี้ แตกต่างกันอย่างไร ฐานะทางเศรษฐกิจมีอิทธิพลมากเพียงไร ได้มีนักการศึกษาหลายท่านได้ช่วยกันสรุปปัญหาของเด็กอันเนื่องมาจากการที่ครอบครัวมีฐานะไม่ดี ไว้ดังนี้ (อรพินทร์ ชูชม และอัจฉรา สุขารมณ, 2532, หน้า 29 – 30)

1. เด็กที่มาจากครอบครัวที่ยากจนจะประสบปัญหาความไม่เสมอภาคทางการศึกษา คือมีโอกาสที่จะได้ศึกษาน้อย มีก็เพียงแต่จบประถมเท่านั้น โอกาสที่จะได้เรียนต่อในชั้นสูงขึ้นไปมีน้อยมาก
2. เด็กจะพบกับปัญหาการขาดแคลนอุปกรณ์และเครื่องใช้จำเป็นต่าง ๆ ใน การเรียน
3. ขาดผู้สนับสนุนทางการศึกษา เพราะพ่อแม่ไม่มีความรู้ทางด้านนี้ หรือพ่อแม่ต้องการให้ออกมาช่วยกันประกอบอาชีพมากกว่า

4 ขาดผู้ที่คอยแนะนำ อบรมสั่งสอนเพราะพ่อแม่อาจไม่มีเวลาให้กับเด็ก ทำให้เด็กมีโอกาที่จะประพฤติตัวเสื่อมเสียได้ง่าย

5 เด็กอาจพบปัญหาทางด้านจิตใจ เพราะเมื่อครอบครัวประสบปัญหาทางเศรษฐกิจ สมาชิกในครอบครัวมักจะไม่ค่อยมีความสุขเท่าที่ควร จะเกิดความระหองระแหงขึ้นภายในครอบครัว เพราะต่างก็ต้องผจญกับปัญหาหนัก ไม่มีเวลาที่จะสนุกสนานร่าเริง บรรยากาศในครอบครัวมีแต่ความตึงเครียด ผลที่ตามมาก็คือการทะเลาะเบาะแว้ง ความไม่ลงรอยกัน ไม่สามัคคีกันอาจทำให้เกิดผลเสียทางด้านจิตใจแก่เด็กได้

สรุปจะเห็นได้ว่าครอบครัวเป็นสถาบันเบื้องต้นในการถ่ายทอดและปลูกฝังความเชื่อ ค่านิยม และทัศนคติ ต่าง ๆ ให้กับเด็กตั้งแต่แรกเกิดจนถึงวัยผู้ใหญ่ สถาบันครอบครัวจึงนับว่ามีความสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาเด็กทั้งทางด้านลักษณะนิสัย ทัศนคติ และค่านิยมที่ถูกต้องเหมาะสม เพื่อให้เด็กเจริญเติบโตอย่างมีคุณภาพเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติต่อไป

3.2 ปัจจัยด้านโรงเรียน

โรงเรียน เป็นสถาบันหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาเด็ก ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปแล้วว่าการศึกษาเป็นการเตรียมและนำบุคคลเข้าไปสู่ชีวิตที่ดำรง พัฒนาเด็กให้มีคุณภาพทั้งทางด้านความรู้ ความคิด และด้านจิตใจ รวมทั้งการสร้างเสริมทัศนคติและค่านิยมที่ถูกต้องในสังคม ซึ่งการศึกษาจะช่วยให้เด็กบรรลุเป้าหมายนั้น ได้หรือไม่ส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับโรงเรียนนั่นเอง ดังนั้นครูจึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญเนื่องจากเป็นผู้ให้การศึกษาแก่เด็ก โดยที่เด็กส่วนใหญ่จะใช้เวลาส่วนมากอยู่ในโรงเรียน ครูจึงเป็นบุคคลที่ใกล้ชิดเด็กรองจากบิดามารดา และเป็นบุคคลที่ช่วยให้เกิดการเรียนรู้ และการพัฒนาศักยภาพโดยรอบด้านแก่เด็กโรงเรียนและครูจึงถือได้ว่าเป็นแบบอย่างที่ดีแก่เด็กไม่ว่าจะเป็นด้านคุณธรรม จริยธรรม ครูที่รู้จักและเข้าใจเด็กเป็นรายบุคคลว่าเด็กแต่ละคนมีพัฒนาการแต่ละด้านเป็นอย่างไร รู้ถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล รู้ปัญหา และความต้องการของเด็ก เพื่อที่จะปฏิบัติตัวต่อเด็กได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม ให้ความรักความเอาใจใส่เด็กอย่างเท่าเทียมกัน มีความคงเส้นคงวาในการอบรมสั่งสอนเด็ก มีความยุติธรรม จะช่วยให้เด็กปรับตัวได้ และเกิดทัศนคติที่ดีมีผลต่อการเรียนรู้ของเด็กด้วย (บุญกอบ วิสุมิตะนันท์, 2527 อ้างถึงใน ญัฐวัตร ลุณหงส์, 2544, หน้า 31)

นอกจากนี้ ประเทิน มหาขันธ์ (2521 อ้างถึงใน ญัฐวัตร ลุณหงส์, 2544, หน้า 32) กล่าวว่า โรงเรียนอาจจะกลายเป็นปัจจัยที่ส่งผลด้านลบกับเด็กได้ เช่น ในบรรยากาศที่ครูห่างเหินต่อระเบียบวินัย การปกครองในโรงเรียนใช้ประชาธิปไตยไม่ถูกต้องการทำโทษเด็กอย่างไม่เหมาะสม หรือครูไม่เข้มงวด ปล่อยปละละเลยจนเด็กไม่ได้เรียนรู้ในสิ่งที่ถูกต้อง หรือครูที่ขาดความรู้ทางจิตวิทยา ไม่เข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคล ไม่มีวิธีการสอนที่เหมาะสม ให้นักเรียน ทำกิจกรรม

ที่ยากเกินความสามารถ หรือให้ทำกิจกรรมโดยมิได้ศึกษาสภาพทางครอบครัว หรือมิได้คำนึงถึง
 หลักการให้รางวัลและการชมเชย อาจทำให้เด็กประสบความล้มเหลวเกิดความท้อแท้ ไม่อยากทำ
 อะไรอีกต่อไป การลงโทษด้วยวิธีการที่ไม่เหมาะสมและอยู่ติดกรรมกับนักเรียนเป็นการทำลาย
 ความรู้สึกที่ดีต่อคนและผู้อื่น รวมทั้งการทำลายศักดิ์ศรีของนักเรียนอาจเป็นการผลักดันให้นักเรียน
 มีการกระทำผิดเร็วยิ่งขึ้นทางหนึ่งด้วย และกล่าวเพิ่มเติมว่า สำหรับเด็กที่มีฐานะยากจนอาจเผชิญ
 กับการไม่ได้รับความเอาใจใส่จากครูเท่าที่ควรเด็กเหล่านี้มักถูกพิจารณาว่ามีการแสดงออก ที่ไม่ดี
 ความประพฤติไม่เหมาะสม ทำให้เกิดการปฏิเสธเด็กกลุ่มนี้โดยไม่ตั้งใจจากทางโรงเรียน ไม่ว่าจะ
 เป็นการเรียนตามหลักสูตรหรือการทำกิจกรรมนอกหลักสูตรก็ตาม เด็กซึ่งมีฐานะยากจนมักได้รับ
 คำแนะนำหรือจัดการศึกษาให้หันเหไปด้านวิชาชีพ โดยทั่วไป เด็กที่มีฐานะยากจนจะได้รับ
 การศึกษาในโรงเรียนที่มีคุณภาพต่ำกว่า มีครูที่ขาดประสบการณ์ หรือมีคุณภาพน้อย กฎ ระเบียบ
 ของโรงเรียนมีส่วนทำให้เด็กเกิดความตึงเครียดได้ เพราะเด็กจะรู้สึกว่าถูกจำกัดอิสรภาพ ถูกบังคับ
 ควบคุม ทำให้ไม่อยากลองคิดลองถูก อยากฝ่าฝืน เพราะลักษณะหนึ่งของวัยรุ่นคืออยากรู้ อยากเห็น
 ส่วนใหญ่เด็กจะเชื่อฟังและเกรงใจครูจนบางครั้งอาจมากกว่าเชื่อฟังพ่อแม่ โดยเฉพาะวัยรุ่นเป็นวัย
 ที่อ่อนไหวง่ายถ้ามีปัญหาจากครอบครัวและมาพบครูที่ไม่เข้าใจเด็กจะยิ่งทำให้เด็กคับข้องใจมากขึ้น
 กล่าวโดยสรุป จะเห็นได้ว่าโรงเรียนและครูเป็นผู้ที่มีอิทธิพล และมีบทบาทสำคัญยิ่ง
 ต่อ การพัฒนานักเรียนทั้งทางด้านวิชาการ และด้านการปลูกฝังลักษณะนิสัย ทักษะคติ และค่านิยม
 ที่ถูกต้องเหมาะสมเพื่อให้เด็กเจริญเติบโตอย่างมีคุณภาพเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติต่อไป

3.3 ปัจจัยด้านสื่อมวลชน

ในปัจจุบันอาจกล่าวได้ว่าทั้งครอบครัว โรงเรียน และสื่อมวลชน ต่างก็มีบทบาท
 สำคัญ ร่วมกันต่อการพัฒนาเด็กให้มีคุณภาพ สำหรับสื่อมวลชนอันได้แก่วิทยุ โทรทัศน์
 หนังสือพิมพ์ และสิ่งตีพิมพ์อื่น ๆ พบว่ามีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิดและพฤติกรรมของบุคคลใน
 สังคมมาก ไม่ว่าจะ เป็นพฤติกรรมด้านความรู้ ความคิด จริยธรรม ความเชื่อและค่านิยมต่าง ๆ
 จากการสำรวจพบว่าโทรทัศน์เป็นสื่อมวลชนที่ได้รับความนิยมสูงสุดจากเด็ก โดยวัยรุ่นตอนต้น
 อายุ 10 - 15 ปี ชมโทรทัศน์โดยเฉลี่ย 25 ชั่วโมง ต่อสัปดาห์ ซึ่ง ดวงเดือน พันธุมนาวิน
 อรรถพันธ์ ชูชม และ สุภาภรณ์ ลอยด์ (2529, หน้า 3) กล่าวว่า โทรทัศน์เป็นสื่อมวลชนที่ดึงดูด
 ความสนใจเด็กได้ดีเพราะให้ทั้งภาพและเสียง จึงมีอิทธิพลที่จะคิดฝังในความรู้สึกนึกคิดมากกว่า
 สื่อมวลชนที่ถ่ายทอดเพียงด้านใดด้านหนึ่ง เช่น วิทยุ หนังสือ นักวิชาการจำนวนมากเห็นว่า
 ภาพที่โทรทัศน์เสนออาจ จะสะท้อนความจริงในสังคมหรือไม่ก็ได้ การที่เด็กดูโทรทัศน์ทุกวัน
 ภาพต่าง ๆ ที่เสนอออกมาจะค่อย ๆ ซึมซาบเข้าไปกลายเป็นทัศนคติ ค่านิยมและความเชื่อในที่สุด

อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ (2525, หน้า 87) กล่าวว่าอิทธิพลของโทรทัศน์จะมีมากหรือน้อยและมีผลในทางดีหรือไม่ดีต่อความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ทัศนคติ การเรียนรู้ และพฤติกรรมของเด็กหรือไม่นั้นจะต้องพิจารณาปัจจัยหลายอย่างประกอบกัน เนื่องจากเนื้อหาสาระที่นำเสนอในรายการโทรทัศน์มีลักษณะหลากหลาย คือโทรทัศน์ให้ทั้งข่าว ความบันเทิง และความรู้ โดยเฉพาะในด้านความบันเทิงโทรทัศน์จะมีอิทธิพลในทางให้คุณหรือให้โทษ ส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับครอบครัว ถ้าในครอบครัวนั้นบิดามารดาได้ตระหนักถึงความสำคัญของสื่อมวลชนว่ามรบทบาทสำคัญยิ่งต่อพฤติกรรมและบุคลิกภาพของเด็ก ให้ความเอาใจใส่ สนใจเลือกรับชมรายการโทรทัศน์ของเด็กหรือคอยชี้แนะให้เด็กเข้าใจว่าสิ่งที่เสนอไปนั้นถูกผิดอย่างไร สมควรเลียนแบบพฤติกรรมนั้นหรือไม่ โทรทัศน์ก็จะมีอิทธิพลเหนือความรู้สึกนึกคิดของเด็กน้อยมาก และจากผล การวิจัยพบว่า ผู้ปกครองที่ควบคุมการเปิดรับของสื่อมวลชนของเด็กมาก ตระหนักในอิทธิพลของสื่อมวลชนมาก อบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผลมาก เด็กจะชอบชมรายการโทรทัศน์ที่มีประโยชน์มากกว่าผู้ปกครองที่ควบคุมการรับสื่อมวลชนของเด็กน้อย ตระหนักในอิทธิพลของสื่อมวลชนน้อย โดยที่ทัศนคติของเด็กต่อการควบคุมของผู้ปกครอง และปริมาณการรับชมรายการโทรทัศน์ที่มีประโยชน์กับผู้ปกครองนั้น เกี่ยวข้องมากที่สุดกับปริมาณการรับเนื้อหาที่มีประโยชน์จากสื่อ มวลชนทั้ง 3 ชนิด คือ วิทยุ โทรทัศน์ และสิ่งตีพิมพ์ และการที่เด็กชอบรับเนื้อหาที่มีประโยชน์ในสื่อมวลชนทั้งสามชนิดมากเท่าใด ก็จะเป็นผู้ที่มีลักษณะมุ่งอนาคตสูง เชื่ออำนาจในตนเองสูง และสามารถให้เหตุผลเชิงจริยธรรมในระดับสูงด้วย

ดวงเดือน พันธุมนาวิน อรพินทร์ ชูชม และสุภาพร ลอยด์ (2529, หน้า 3-4 และ 165 - 167) กล่าวว่าสำหรับครอบครัวที่มีรากฐานการอบรมเลี้ยงดูที่ไม่เหมาะสม ขาดการเอาใจใส่ จากบิดามารดาตลอดจนครูอาจารย์แล้ว โทรทัศน์นั้นย่อมมีอิทธิพลเหนือจิตใจของเด็ก โดยเฉพาะถ้ารายการโทรทัศน์นั้นเสนอเนื้อหาสาระและพฤติกรรมที่ไม่พึงปรารถนาแก่เด็ก เด็กก็ได้รับการปลูกฝังลักษณะนิสัยที่ไม่ดีงาม หรือความเชื่อผิด ๆ โดยไม่รู้ตัว เช่น การพนันเสี่ยงโชค หรือ อาจเลียนแบบพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม และนำไปปฏิบัติ เช่น พฤติกรรมความก้าวร้าวรุนแรงในการตัดสินปัญหา การเลียนแบบพฤติกรรมต่าง ๆ นั้นจะเป็นอันตรายอย่างยิ่งสำหรับเด็กที่ไม่สามารถแยกโลกของความจริงกับโลกของความเพ้อฝันออกจากกันได้ สิ่งเหล่านี้ถ้าเด็กถูกปลูกฝังและนำไปปฏิบัติก็จะช่วยพัฒนาเด็ก ก่อให้เกิดปัญหาสังคมตามมาภายหลัง จาก ผลการวิจัยดังกล่าวสรุปได้ว่า ถ้าเด็กชมรายการที่มีประโยชน์มาก ก็สามารถช่วยพัฒนาคุณภาพของเด็กได้

สมปอง จันทร์มานิตย์ (2535, หน้า 34 - 35) กล่าวถึงอิทธิพลของสื่อมวลชนต่อพฤติกรรมของนักเรียนวัยรุ่นว่า วิทยุ โทรทัศน์ เป็นสื่อที่มีอิทธิพลต่อนักเรียนวัยรุ่นมากที่สุด ในวันหนึ่ง ๆ นักเรียน วัยรุ่น และผู้ปกครองมักจะใช้เวลาส่วนใหญ่หมดไปกับการชมรายการ

โทรทัศน์และรายการบันเทิงต่าง ๆ แสดงให้เห็นค่านิยมแบบต่าง ๆ แต่ในบางครั้งรายการเหล่านี้ เป็นเพียงจินตนาการของนักเขียนซึ่งอาจจะไม่ตรงกับความเป็นจริง ละครและภาพยนตร์โทรทัศน์ ส่วนใหญ่จะแสดงให้เห็นถึงบทบาทของพระเอกนางเอกที่เด่นชัด เช่น พระเอกต้องเป็นผู้นำ บางครั้งก็สุภาพ บางครั้งก็ก้าวร้าวแล้วแต่บท แต่สิ่งที่สำคัญ คือ พระเอกจะต้องเป็นคนมีเสน่ห์เป็นที่หมายปองของคนส่วนมาก

กล่าวโดยสรุปจะเห็นได้ว่าสื่อมวลชนมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการพัฒนานักเรียนทั้งทางด้านบวกและด้านลบ ดังนั้นผู้เกี่ยวข้องควรให้ความรู้แก่เด็กเกี่ยวกับการใช้สื่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม

3.4 ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมในชุมชน

ประเทิน มหาจันทร์ (ประเทิน มหาจันทร์, 2521 อ้างถึงใน ณัฐวัตร ลุณหงส์, 2544, หน้า 36) กล่าวว่าสถานที่ตั้งบ้านมีความสำคัญในอันที่จะกำหนดประเภทของพฤติกรรม เด็กที่มีบ้านตั้งอยู่ในชุมชนแออัดและเด็กที่มีบ้านอยู่ในละแวกที่มีสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมดีนั้น จะได้รับการถ่ายทอดกระแสของพฤติกรรมต่าง ๆ ในละแวกนั้น ๆ ซึ่งมีส่วนทำให้เด็กปฏิเสธค่านิยมที่ดี

กฤษณี สุกัญหะเกตุ (2521, หน้า 26 -27) สรุปถึงสาเหตุของการกระทำผิดของเด็ก และวัยรุ่นอันเนื่องมาจากสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การที่เด็กมีปัญหาจากการศึกษาเล่าเรียน การคบเพื่อน การทำตามค่านิยมที่ไม่ถูกต้อง เช่น การแต่งกาย ความประพฤติแปลก ๆ นอกแนวปกติ และมีแนวโน้มไปสู่การกระทำผิด นอกจากนั้น เด็กยังทำผิดเพราะขาดตัวอย่างและสิ่งแวดล้อมที่ชักจูงไปในทางที่ดี ตลอดจนความขัดแย้งทางวัฒนธรรมเดิมและวัฒนธรรมต่างชาติที่หลั่งไหลเข้ามา ทำให้เด็กเกิดความสับสนและไม่สามารถหาจุดอื่นของคนได้ ซึ่งมีผลทำให้เด็กและวัยรุ่นมีพฤติกรรมที่เป็นปัญหาได้

ธีรพร อุวรรณโณ (ธีรพร อุวรรณโณ, 2530 อ้างถึงใน ณัฐวัตร ลุณหงส์, 2544, หน้า 36) กล่าวว่า แม่เด็กจะเติบโตในชุมชนที่แออัด หากบิดามารดามีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับบุตร รวมทั้งให้การอบรมเลี้ยงดูให้เด็กมีมโนคติที่ดีเกี่ยวกับตนเอง บิดามารดาที่เป็นเกราะกำบังไม่ให้เด็กรับอิทธิพลที่ไม่ดีจากนอกบ้านได้มาก

ประคินันท์ อุปรมัย (2532, หน้า 65 - 66) กล่าวสรุปว่า อิทธิพลของชุมชนต่อพฤติกรรมของนักเรียนเรียนว่า ชุมชนเป็นต้นแบบของพฤติกรรมเพราะนักเรียนใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่ในชุมชน จึงพยายามเลียนแบบเพื่อตนเองจะได้เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ถ้าหากนักเรียนได้ต้นแบบที่ดีก็จะมีพฤติกรรมดี หากได้ต้นแบบไม่ดีพฤติกรรมก็จะเบี่ยงเบนไป อิทธิพลบางอย่างของชุมชนสนับสนุนให้นักเรียนมีพฤติกรรมบางประเภท เช่น ชุมชนที่มีการแข่งขันกัน ชาวชุมชน

ทำงานแข่งกับเวลา มีเวลาในการทำสิ่งต่าง ๆ น้อยจะส่งเสริมให้นักเรียนเป็นคนมีพฤติกรรมเร่งรีบ ชุมชนขาดช่วงพฤติกรรมบางอย่างของนักเรียน เช่น นักเรียนที่อยู่ในชุมชนแออัด แม้จะพยายามสร้างเอกลักษณ์ที่ดีของตนเอง แต่สถานที่และเวลาไม่อำนวย นักเรียนอาจไม่สามารถซึมซับหรือรับเอาเอกลักษณ์ดี ๆ เหล่านั้นไว้ได้ ชุมชนช่วยปลูกฝังค่านิยม คือ แนวความคิดต่าง ๆ ของชุมชน มีผลกระทบต่อพฤติกรรม การปลูกฝังค่านิยมแก่นักเรียนเป็นอย่างมาก ทั้งในด้านความประพฤติ และการวางแผนประกอบอาชีพของตนในอนาคต เป็นต้น

สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต (2532, หน้า 719 - 722) กล่าวถึงปัจจัยที่เกิดจากสภาพแวดล้อมที่ทำให้นักเรียนวัยรุ่นเกิดพฤติกรรมที่มีปัญหา ได้แก่ สัมพันธภาพของบุคคลในครอบครัว ลักษณะการอบรมเลี้ยงดู เพื่อน ครู อาจารย์ สถานศึกษาและสื่อมวลชน ซึ่งจากการทบทวนวรรณกรรมและรวบรวมผลการวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับอิทธิพลของปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของวัยรุ่นล้วนพบว่า องค์ประกอบทั้งจากครอบครัว โรงเรียน เพื่อน ชุมชน หรือสังคม และสื่อมวลชนส่งผลถึงพฤติกรรมของวัยรุ่น โดยเฉพาะพฤติกรรมที่เป็นปัญหาหรือพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม

สรุป ชุมชนมีอิทธิพลต่อเด็กจากครอบครัวและโรงเรียน ชุมชนแต่ละประเภทมีอิทธิพลต่อเด็กแตกต่างกัน เด็กที่เติบโตในชุมชนบทจะมีการแข่งขันหรือแก่งแย่งในสิ่งต่าง ๆ น้อยกว่าเด็กที่เติบโตในชุมชนเมือง นอกจากนี้การให้ความร่วมมือหรือความมีน้ำใจจะได้รับการสมาชิกชุมชนบทมากกว่าชุมชนเมือง

ผู้วิจัยได้สังเคราะห์แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับพัฒนาการของมนุษย์ จิตวิทยาพัฒนาการของเด็กวัยรุ่น ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อสภาพปัญหาของเด็กวัยรุ่น เพื่อนำไปกำหนดเป็นตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย ที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาทางสังคมของนักเรียน คือ 1) ปัญหาด้านความสามารถ ประกอบด้วย ปัญหาด้านการเรียน และปัญหาด้านความสามารถอื่น 2) ปัญหาด้านสุขภาพ ประกอบด้วย ปัญหาด้านสุขภาพกาย และด้านสุขภาพจิตใจและพฤติกรรม 3) ปัญหาด้านครอบครัว ประกอบด้วย ปัญหาด้านเศรษฐกิจครอบครัว และปัญหาด้านการการคุ้มครองนักเรียน

แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมแสดงออกของนักเรียน

พฤติกรรมแสดงออกของบุคคลที่ดีเป็นที่ยอมรับของสังคม ขึ้นอยู่กับการใช้ทักษะการดำเนินชีวิตอย่างน้อย 2 อย่าง คือ ทักษะการปรับตัวทางสังคม และการใช้ทักษะชีวิต ปัจจัยทั้งสองประการนี้จะมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

1. แนวคิดเกี่ยวกับการปรับตัวทางสังคม

ความหมายของการปรับตัว

อัลเลน (Allen, 1990, p. 24 อ้างถึงใน อัจฉรา รัตนโสภา, 2545, หน้า 14) ได้เสนอทัศนะไว้ว่า การปรับตัว คือ ความเข้าใจพฤติกรรมความคิด ความรู้สึกของตนเองและผู้อื่นอย่างถ่องแท้ จนสามารถที่จะพิจารณากลยุทธ์เพื่อที่จะจัดการกับความต้องการของคน และเหตุการณ์ที่ท้าทายในชีวิตประจำวัน ได้ได้อย่างรวดเร็ว และมีประสิทธิภาพ เนื่องจากพฤติกรรมความคิด และความรู้สึกที่บุคคลแสดงออกนั้นล้วนแล้วแต่มีสาเหตุซ่อนอยู่มากมาย

อารมณั มัตตะเดช (2543, หน้า 12) สรุปว่า การปรับตัว หมายถึง ความพยายามของบุคคลทั้งที่อยู่ในระดับจิตสำนึก และไร้สำนึก ในการปรับสภาพปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับตนเอง ไม่ว่าจะปัญหานั้นจะเป็นปัญหาด้านบุคลิกภาพ ด้านความต้องการ หรือด้านอารมณ์ ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมจนเป็นสถานการณ์ที่บุคคลนั้นสามารถอยู่ในสภาพแวดล้อมนั้น ๆ ได้อย่างมีความสุข

จากที่กล่าวมาจึงพอสรุปความหมายของการปรับตัวได้ว่า การปรับตัว หมายถึง ความพยายามของบุคคลทั้งที่อยู่ในระดับจิตสำนึก และไร้สำนึก ในการปรับสภาพปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับตนเอง ไม่ว่าจะปัญหานั้นจะเป็นปัญหาด้านบุคลิกภาพ ด้านความต้องการ หรือด้านอารมณ์ เพื่อให้เกิดความสมดุลทางจิตใจ ลดความวิตกกังวล ความคับข้องใจ และความต้องการต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมจนเป็นสถานการณ์ที่บุคคลนั้นสามารถอยู่ในสภาพแวดล้อมนั้น ๆ ได้อย่างมีความสุข

ความหมายของการปรับตัวทางสังคม

นักจิตวิทยาและนักการศึกษาได้ให้ความหมายของการปรับตัวทางสังคมไว้ดังนี้

เบอร์แทรนด์ (Bertrand, 1952, p. 113 อ้างถึงใน อัจฉรา รัตนโสภา, 2545, หน้า 14-15) ได้ชี้ให้เห็นว่า การปรับตัวเป็นกระบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้นกับบุคคล โดยจะรู้ตัวหรือไม่ก็ตามในการที่จะเลือกทางเลือกต่าง ๆ เพื่อการปฏิบัติสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ทางเลือกดังกล่าวนั้นเป็นการหลีกเลี่ยง การทำให้ลดลงหรือการทำให้หมดไป ซึ่งข้อขัดแย้งระหว่างบุคคลหรือกลุ่ม การปรับตัวนี้เกิดจากการเรียนรู้การปรับตัวทางสังคมมากกว่าจะเกิดจากการถ่ายทอดทางพันธุกรรม

เฮอร์ลีออค (Hurlork, 1978 อ้างถึงใน อัจฉรา รัตนโสภา, 2545, หน้า 15) ให้ความหมายของการปรับตัวทางสังคมว่า เป็นทางสำเร็จของบุคคลในการปรับตัวเข้ากับกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ได้ คนที่ปรับตัวได้ดีจะเรียนรู้ทักษะทางสังคมได้ เช่น ความสามารถในการเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น ทั้งกลุ่มเพื่อนและคนแปลกหน้า และจะช่วยพัฒนาทัศนคติที่ดีต่อสังคมด้วย เช่น มีความตั้งใจที่จะช่วยเหลือผู้อื่น และได้ให้เกณฑ์การปรับตัวทางสังคมไว้ สรุปได้ดังนี้

1. มีการแสดงออกที่เหมาะสมและเป็นไปตามความคาดหวังของกลุ่ม ซึ่งจะทำให้ได้รับการยอมรับจากกลุ่ม

2. สามารถปฏิบัติตนให้เข้ากับบุคคลต่าง ๆ

3. มีเจตคติที่ดีต่อบุคคลต่าง ๆ ต่อการเข้าร่วมสังคม และต่อบทบาทของตนเองในสังคม

4. มีความพึงพอใจในบทบาทของตนเอง

ราตรี พัฒนรังสรรค์ (2527, หน้า 29) กล่าวว่า การปรับตัว หมายถึง การที่บุคคลพยายามเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงพฤติกรรมของตน ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและสถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อระบายนความคับข้องใจ เมื่อหาทางตอบสนองต่อความต้องการไม่ได้

จากที่กล่าวมา พอสรุปความหมายของการปรับตัวทางสังคมว่า การปรับตัวทางสังคม หมายถึง การที่บุคคลสามารถเข้าใจตนเอง ยอมรับตนเองว่ามีความสามารถปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ ได้อย่างมีความสุข และสามารถหาหนทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ด้วยตนเอง

สาเหตุของการปรับตัวทางสังคม

วารินทร์ สายโอบเอื้อ และสุณีย์ ธีรดากร (2522, หน้า 159 – 160) กล่าวว่าสรุปไว้ว่า คนจะปรับตัวเมื่อเกิดความไม่สบายใจ ความวิตกกังวล ความคับข้องใจ และความเครียดซึ่งจะเกิดจาก

1. ไม่สามารถตอบสนองความต้องการพื้นฐานของตนเองได้ ซึ่งอาจเป็นเพราะอุปสรรคที่เนื่องมาจากตัวเองหรือผู้อื่น มีผลทำให้บุคคลเกิดความไม่สบายใจความคับข้องใจตามมา

2. เกิดความขัดแย้ง หมายถึง การที่บุคคลไม่สามารถจะตัดสินใจเลือกกระทำทั้งสองอย่างได้ในเวลาเดียวกัน แต่จะต้องเลือกเพียงอย่างเดียวมี 3 ลักษณะ

2.1 ความขัดแย้งในทางบวก เป็นความขัดแย้งที่เกิดจากการที่จะต้องเลือกเพียงอย่างเดียวในสิ่งที่ชอบเท่า ๆ กันตั้งแต่ 2-3 อย่างขึ้นไป ยิ่งชอบมากทุกอย่างยิ่งเลือกยาก ต้องใช้เวลานาน แม้เลือกได้แล้วก็เสียดายที่ไม่ได้เลือก

2.2 ความขัดแย้งในทางลบ เกิดจากการที่ต้องเลือกในสิ่งที่ไม่ชอบเลยตั้งแต่ 2-3 อย่างขึ้นไป เลือกแล้วไม่สบายใจ

กันยา สุวรรณแสง (2533, หน้า 547) ได้กล่าวว่าบุคคลจะปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ได้ดีนั้นต้องอาศัยการสมดุลทางอารมณ์อย่างมาก ซึ่งมีหลัก 3 ประการคือ

1. หลักแห่งความจริง (Realism) จะต้องยอมรับและยึดหลักแห่งความจริง ก่อนทำต้องคิดพิจารณาให้รอบคอบเสียก่อนว่ามีเหตุผลและเป็นทางที่เป็นไปได้จริง ๆ แล้วจึงตัดสินใจกระทำลงไป มิฉะนั้นต้องสูญเสียบางประการ

2. หลักแห่งความมีใจกล้า (Commitment) พร้อมทั้งจะเผชิญกับความขัดแย้งตลอดเวลาที่กำลังจะดำเนินไปสู่จุดหมายปลายทางที่เราต้องการ ไม่กลัวความยากลำบาก ไม่กลัวการเสี่ยงอันตราย ต้องกล้าหาญเพียงพอ และพร้อมที่จะเผชิญกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยไม่หวั่นไหว กล้าเสี่ยง

3. การยอมรับตนเอง (Self-acceptance) ต้องพิจารณาตัวเราเองว่ามีความมุ่งหวังอะไร มีความสนใจด้านใดบ้าง ต้องเข้าใจตนเอง จะต้องยอมรับทั้งความสำเร็จ และความล้มเหลวต่าง ๆ ต้องรู้จักจุดอ่อนของตนเอง รู้ว่าควรหลีกเลี่ยงสิ่งใดบ้างที่จะนำตนไปสู่ความพลาดหวังและเรียนรู้ว่าทำอะไรจึงจะอยู่กับผู้อื่นได้ ต้องยอมรับสภาพแห่งความเป็นจริงของตนเอง รู้จักตนเองดีทั้งในด้านความถนัด ความสามารถ ความต้องการ และจุดอ่อนของตน จะได้ประมาณตนเองได้ว่าควรดำเนินการอย่างไรจึงจะดีที่สุด

สุภาพรณ โคตรจรัส (2531, หน้า 297-304 อ้างถึงใน อัจฉรา รัตนโสภากา, 2545, หน้า 16) กล่าวว่า ปัญหาของการปรับตัวนั้น สาเหตุแบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ ความคับข้องใจ ความขัดแย้งในใจ และความกดดัน

1. ความคับข้องใจ หมายถึง สภาวะทางอารมณ์ที่ไม่พึงพอใจ ไม่สบายใจ เมื่อบุคคลไม่สามารถสนองความต้องการของตนเองได้ อาจเกิดจากการพบอุปสรรค ไม่สามารถไปยังเป้าหมายได้ หรือหาเป้าหมายที่พึงปรารถนาไม่ได้

2. ความขัดแย้งในใจ เนื่องจากบุคคลมีเป้าหมายในการเลือกเป็นจำนวนมาก และจำเป็นต้องตัดสินใจเลือกเป้าหมาย หรือเลือกวิถีทางที่จะไปสู่เป้าหมายที่ถูกต้องเหมาะสม เมื่อมีเป้าหมายอย่างน้อยสองอย่างที่มีความขัดแย้งกัน ถ้าเลือกอย่างหนึ่งแล้วจะไม่ได้อีกอย่างหนึ่ง สถานการณ์เช่นนี้ทำให้บุคคลมีความขัดแย้งในใจ

3. ความกดดัน ความกดดันเกิดจากการที่บุคคลมีความนึกคิดเกี่ยวกับตน และสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ไม่ตรงตามความเป็นจริง มีความคาดหวังที่เป็นไปไม่ได้

สิริชัย ประทีปฉาย (2533, หน้า 181-182) กล่าวว่า สาเหตุที่ก่อให้เกิดการปรับตัว คือ

1. แรงขับและความต้องการ (Drives and Needs) ในชีวิตของบุคคลมีความต้องการเป็นพื้นฐาน เช่น ความต้องการทางกาย (Physical Needs) และความต้องการทางจิต (Psychological Needs) ความต้องการทั้งสองนี้ทำให้เกิดแรงขับ เช่น เกิดความหิว เป็นแรงผลักดันให้มนุษย์ดิ้นรนแสวงหาเพื่อสนองความอยากของตนเอง ถ้าเกิดอุปสรรคมาขัดขวางไม่สามารถสนองความต้องการไม่สามารถนำจับความอยากได้ ร่างกายก็จะแสดงพฤติกรรมออกมาในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้คลายจากความกระวนกระวาย อันเนื่องมาจากความอยากที่จะแสดงพฤติกรรมออกมาเพื่อคลายความทรมาน ทูรายนี้เรียกว่า การปรับตัว

2. แรงกระตุ้นจากสังคม การเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็ว หรือการที่สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป ทำให้คนมีปัญหาในการปรับตัวให้ทันตามภาวะสังคมที่เปลี่ยนไป เช่น ราคาสินค้าของแพงขึ้น แฟชั่นการแต่งกาย การเป็นอยู่ การคมนาคม ความเจริญทางวัตถุ ต่างก็กระตุ้นให้มนุษย์วิ่งตามตลอดเวลา ต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของสังคม มีปัญหาให้แก่ตลอดเวลา ถ้าแก้ได้ก็มีความสุข ถ้าแก้ไม่ได้ก็เกิดความคับข้องใจ กระวนกระวายใจ จึงหาทางปรับตัวโดยวิธีต่าง ๆ

3. เจตคติ ความสนใจ จุดมุ่งหมายของชีวิตของตัวเองเปลี่ยนแปลงไป จึงจำเป็นต้องปรับพฤติกรรม การปรับตัวแบบนี้จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อบุคคลนั้นยอมรับสิ่งที่มีอิทธิพลเหนือกว่า อันสืบเนื่องมาจากสิ่งนั้นตรงกับความต้องการของเขา พฤติกรรมที่เปลี่ยนไปโดยกระบวนการนี้จะสอดคล้องกับค่านิยมที่เขามีอยู่เดิม

ลักษณะของผู้ที่ปรับตัวได้ดี

กอร์โลว์ (Gorlow, 1968, pp. 75 – 76 อ้างถึงใน อัจฉรา รัตนโสภา, 2545, หน้า 16)

ได้กล่าวถึงบุคคลที่ปรับตัวได้ดีไว้ดังนี้

1. รักษาบูรณาการแห่งบุคลิกภาพไว้ได้ (Maintaining an intergraded personality) ซึ่งเกี่ยวกับการประสานสัมพันธ์กันระหว่างความต้องการของบุคคล และพฤติกรรมที่จะไปสู่จุดมุ่งหมายนั้น โดยการมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างราบรื่น
2. มีวุฒิภาวะเพียงพอ (Maturing with Age) การมีวุฒิภาวะ และพัฒนาการไปตามขั้นของความเจริญเติบโต และขบวนการปรับตัวที่สมบูรณ์แบบ
3. มองสังคมในทัศนะที่ดี และช่วยเหลือสังคม พฤติกรรมที่แสดงถึงการปรับตัวได้ดี ทำสิ่งใดไม่เพียงแต่มีจุดมุ่งหมายของตนเป็นศูนย์กลาง แต่ต้องคำนึงถึงสังคม ด้วยการช่วยเหลือสังคม
4. มีความมั่นคง (Maintaining Consistency) นั่นคือ สามารถทำนายพฤติกรรมและมีความคาดหวังว่าจะปรับตัวได้
5. รักษาอารมณ์ให้อยู่ในภาวะปกติเสมอ (Maintaining an Optimal Emotional Tone) ผู้ที่ปรับตัวได้ดีต้องไม่เป็นผู้ที่ดีใจหรือสลดหดหู่จนเกินไปในการกระทำของตน
6. ปฏิบัติตามปทัสฐานของสังคม (Conforming to Social Demands) หมายถึง การปฏิบัติตนให้กลมกลืนมาตรฐานที่สังคมวางไว้
7. การปรับตัวเข้ากับสภาพความเป็นจริง (A Caption to Reality Conditions) หมายถึง ความสามารถในการที่จะเผชิญกับความยากลำบาก เพื่อที่จะนำตนเองไปสู่จุดมุ่งหมายที่วางไว้

เฮอร์ล็อก (Herlock, 1980, p. 428 อ้างถึงใน อัจฉรา รัตนโสภณ, 2545, หน้า 17) ใช้เกณฑ์ในการพิจารณาลักษณะของการปรับตัวที่ดีทางสังคมไว้ 4 ประการ คือ

1. มีการแสดงออกที่เหมาะสมกับระดับอายุ หรือความคาดหวังของกลุ่ม ซึ่งจะเป็นที่ยอมรับของกลุ่มได้
  2. สามารถปรับตัวเข้ากับบุคคลต่าง ๆ ได้ไม่ว่าจะเป็นบุคคลในครอบครัว ครู เพื่อน หรือคนแปลกหน้า
  3. มีเจตคติที่ดีต่อบุคคลต่าง ๆ และต่อการเข้าร่วมสังคม
  4. มีเจตคติที่ดีต่อตนเอง พึงพอใจในตนเองไม่ว่าจะเป็นผู้นำหรือผู้ตาม
- รัตนา ชัญญุทิพย์ (2522, หน้า 32 – 33) ได้รวบรวมและสรุปความหมายของการปรับตัวที่ดีจะมีการแสดงออกดังนี้
1. มีความเชื่อมั่นในตัวเอง หมายถึง มีความภาคภูมิใจในตนเองไม่มีปมด้อยไม่เกรงกลัวตำแหน่งหรือความยิ่งใหญ่ ไม่ก้าวร้าว ขณะเดียวกันก็ยอมรับความสามารถและความสำเร็จของผู้อื่นเหนือกว่าตน
  2. ยอมรับสภาพความเป็นจริง มีความกล้าที่จะเผชิญชีวิต แม้ว่าจะมีเหตุร้ายบางขณะก็ไม่ย่อท้อ กล้าที่จะต่อสู้เต็มกำลังความสามารถ
  3. มีทัศนคติที่ดีต่อผู้อื่น เป็นผู้ที่มีมองบุคคลอื่นในแง่ดี ปรารถนาดีต่อให้ผู้อื่นโดยปราศจากอคติใด ๆ
  4. ไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อสังคม หมายความว่า เป็นผู้ที่มีความเบื่อก่อนต่อการทะเลาะวิวาทบ่อย ๆ ไม่ทำตามตนเองโดยไม่คำนึงถึงบุคคลอื่น และไม่ยุติธรรมกับบุคคลอื่น
  5. ไม่เป็นผู้ที่มีพฤติกรรมถดถอย เป็นบุคคลที่สามารถนำเหตุการณ์ที่ผ่านมาแล้วให้เป็นประโยชน์ ไม่เป็นคนเจ้าความคิดเก็บตัว คบหากับสมาคมกับคนทั่วไป
  6. สร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น ได้ดี คือ สามารถที่จะปฏิบัติตนเข้ากับบุคคลทุกกลุ่ม โดยเฉพาะ บิดา มารดา ครู และเพื่อน มีความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม มีใจกว้างพอที่จะรับฟังความคิดเห็นและข้อโต้แย้งของผู้อื่น
  7. ปราศจากนิสัยทางจิตที่จะกระทบกระเทือนบุคลิกภาพ
  8. มีความเข้าใจและยอมรับสภาพของตนเอง รู้จุดเด่นและปมด้อยของตนเอง
  9. ปฏิบัติตามกฎระเบียบของสังคมนั้น คือ ทำตนให้สอดคล้องกับมาตรฐานของสังคม
  10. มีความรู้สึกเป็นอิสระ หมายถึง มีความรู้สึกว่าคุณเองไม่ถูกบังคับ มีอิสระในการทำสิ่งใด ๆ ได้ มีความสามารถในการเลือกหาสมาคมกับบุคคลอื่นได้

เมื่อพิจารณาความหมายและลักษณะของการปรับตัวทางสังคม สรุปได้ว่า บุคคลที่มีความสามารถในการปรับตัวทางสังคม จะแสดงออกถึงความสามารถในการพูดคุย ติดต่อสัมพันธ์ หรือทำงานร่วมกับเพื่อนและบุคคลอื่นได้โดยไม่มีเรื่องทะเลาะวิวาทกัน เคารพในความคิดเห็นและเหตุผลของผู้อื่น มีความรู้สึกว่าคุณเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม มีความพึงพอใจในบทบาทของตนทั้งในฐานะที่เป็นผู้นำหรือผู้ตาม ให้ความร่วมมือกับหมู่คณะทั้งในการคิดและการกระทำ ปฏิบัติตามระเบียบกฎเกณฑ์ของโรงเรียนและของสังคม สามารถที่จะพูดหรือกระทำอย่างเปิดเผย จริ่งใจ ตรงไปตรงมา และมีการแสดงออกอย่างเหมาะสมตามความคิดความรู้สึกของตน

ลักษณะที่แสดงออกถึงความยุ่งยากในการปรับตัวทางสังคม

นิภา นิธยาชน (2538, หน้า 83 อ้างถึงใน อัจฉรา รัตนโสภณ, 2545, หน้า 17) ได้กล่าวถึงความยุ่งยากในการปรับตัวไว้ว่าจะน้อยหรือมากเพียงใดก็ตามมักจะปรากฏอาการในลักษณะ ดังต่อไปนี้

1. อาการเคร่งเครียด
2. อาการเจ็บป่วยทางกาย เป็นผลสืบเนื่องมาจากความเคร่งเครียด ได้แก่ โรคกระเพาะอาหาร โรคลำไส้ เป็นต้น
3. พฤติกรรมที่เบี่ยงเบนจากมาตรฐานที่ค้ำจุนของสังคม
4. ความหย่อนสมรรถภาพในการดำเนินชีวิต เช่น เกิดความกลัวหรือวิตกกังวลมากเกินไป เป็นต้น

แมคคินเนย์ (MaKinney, 1961, pp. 265 – 267 อ้างถึงใน อัจฉรา รัตนโสภณ, 2545, หน้า 18) ได้กล่าวถึงเด็กวัยรุ่นที่เกิดความยุ่งยากในการปรับตัวทางสังคม มักจะแสดงอาการต่าง ๆ ซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้

1. พูดติดอ่าง
2. มีความรู้สึกว่าคุณมีปมด้อย
3. มีความรู้สึกไม่มั่นคงปลอดภัย
4. ชอบปฏิเสธคำขอร้องจากคนอื่น
5. คร่งขริม จริ่งจ้ง ไม่ชอบพูดล้อเล่น
6. ไม่มีความมั่นคงในอารมณ์ หวั่นไหวง่าย
7. ชอบแยกตัวอยู่ในโลกของตนเอง ไม่สนใจโลกภายนอก
8. ปฏิบัติตนตามความเคยชิน

บุคคลที่สามารถเข้าใจถึงสาเหตุของความยุ่งยากในการปรับตัวของตนได้ดี ย่อมที่จะเลือกวิธีการ ขอรับคำแนะนำและฝึกที่จะมีความสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลอื่นได้ง่ายขึ้น เพื่อที่เขาจะได้

เป็นที่รักใคร่ของคนทั่วไป มีความเป็นมิตรและมีสัมพันธภาพที่ดีต่อบุคคลอื่น มีบุคลิกลักษณะเป็นผู้นำ ซึ่งการที่บุคคลจะมีลักษณะที่ดีดังกล่าวได้นั้น เขาจะต้องยอมรับคนอื่น ๆ อย่างที่เป็นจริงมากขึ้น และสามารถที่จะเข้าใจถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลในการแสดงพฤติกรรมมากขึ้นด้วย

ดังนั้น พอสรุปได้ว่า บุคคลที่เกิดความยุ่งยากในการปรับตัวทางสังคมมักจะไม่มี ความมั่นคงทางอารมณ์ ไม่รู้จักยืดหยุ่น มักมีอาการเจ็บป่วยทางร่างกายร่วมด้วย และทำให้หย่อนสมรรถภาพในการดำเนินชีวิต

ลักษณะของเด็กที่ปรับตัวและมีสุขภาพจิตดี

ลักษณะของสุขภาพจิตที่ดีอันเป็นผลจากความสำเร็จในการปรับตัวของเด็กตามที่

นิภา นิรยาชน (2538, หน้า 33 อ้างถึงใน อัจฉรา รัตนโสภณ, 2545, หน้า 21) กล่าวถึงลักษณะของเด็กที่ปรับตัวและมีสุขภาพจิตดี พอสรุปได้ ดังนี้

1. มีความเชื่อมั่น และความรู้สึกมั่นคง อันก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในตัวเอง ไม่มีปมด้อยไม่กลัวเกรงตำแหน่ง ความยิ่งใหญ่ หรือการก้าวร้าวระรานของผู้ใด ในขณะเดียวกันก็ยอมรับความสามารถและความสำเร็จที่เหนือกว่าตน มีความปรารถนาที่ดีต่อผู้อื่นด้วยความจริงใจ กล้าเผชิญชีวิต โดยไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค

2. มีลักษณะอบอุ่นเป็นมิตร มีลักษณะนิสัยน่ารัก เมตตากรุณาต่อผู้อื่นด้วยน้ำใสใจจริง ไม่หวังผลตอบแทน ไม่เห็นแก่ตัว เกรงใจ และคำนึงถึงจิตใจของผู้อื่น

3. มีความรู้สึกตระหนักถึงคุณค่าของภาระหน้าที่ปฏิบัติกรดำเนินชีวิตแต่ละวันเป็นไปอย่างมีคุณค่าและไม่น่าเบื่อหน่าย

4. พร้อมที่จะรับประสบการณ์ใหม่ ๆ และสนใจในกิจกรรมรอบตัว มีความสุขในสิ่งต่าง ๆ ตามความถนัดและความตั้งใจของตน เช่น การเล่นกีฬา การเล่นดนตรี และการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ

5. รู้จักรักษาอนามัยและสุขภาพร่างกายสม่ำเสมอทั้งในการกิน การนอน และการออกกำลังกาย เป็นต้น

6. มีความกล้าที่จะเผชิญความจริงในชีวิต กล้าเผชิญความจริงเกี่ยวกับสภาพของตนเอง ที่นำความทุกข์ใจมาให้ เช่น ความล้มเหลว และความผิดพลาดในชีวิต โดยไม่หาทางออกด้วยการกล่าวโทษผู้อื่นหรือกลบเกลื่อนความบกพร่องของตนเองด้วยวิธีการปรับตัวแบบต่าง ๆ

7. มีจิตใจหนักแน่นมั่นคง ไม่ท้อถอย และหวาดหวั่น พร้อมทั้งจะแก้ไขปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นเต็มความสามารถ

8. มีความสามารถในการปรับตัวได้ดี สามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมทางครอบครัว และสังคมได้ง่าย มีใจกว้างพอที่จะรับฟังความคิดและข้อโต้แย้งของผู้อื่นในเวลาเดียวกัน ก็เป็นผู้ยึดมั่นในหลักการที่ดี มีมาตรฐานการประพฤติปฏิบัติสูง และยึดถือค่านิยมที่ดีงาม

9. มีอารมณ์ที่ช่วยส่งเสริมแทนที่จะขัดขวางสวัสดิภาพของชีวิต ไม่มีอารมณ์เกลียดเกลียดแค้น หรืออิจฉาริษยา รู้จักที่จะยับยั้งและควบคุมอารมณ์ได้ มีอารมณ์รักใคร่ และเป็นมิตรกับเพศตรงข้ามได้ดีด้วยดี

10. ปราศจากนิสัยในทางจิตที่กระทบกระเทือนบุคลิกภาพไม่ลงโทษตัวเองเมื่อทำผิด แต่จะจดจำประสบการณ์ไว้เป็นบทเรียนที่มีค่า ไม่หวาดระแวงสงสัยในผู้อื่น ไม่หยุ่มหยุ้มในเรื่องเล็กน้อยที่ไร้สาระ ไม่เคร่งเครียด และวิตกกังวลจนเกินกว่าเหตุ

จากหลักการและแนวคิดเกี่ยวกับการปรับตัว พอสรุปได้ว่า บุคคลที่สามารถปรับตัวได้ดี มิใช่ผู้ปราศจากปัญหา แต่เป็นผู้กล้าเผชิญปัญหา อุปสรรค และความยุ่งยากในชีวิต มีสติและไม่หวาดหวั่น ตลอดจนเป็นผู้ที่พร้อมจะเผชิญทั้งความสุข ความทุกข์ในชีวิต บางครั้งอาจจะประสบชะตากรรมพบความผิดหวังและล้มเหลวแก่ชีวิต ก็ยังมีความกล้าหาญ เข้มแข็งพอที่จะดำเนินชีวิตต่อไป โดยไม่ยอมพ่ายแพ้หรือท้อถอย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้สังเคราะห์แนวคิดด้านการแสดงออกถึงลักษณะของการปรับตัวทางสังคม ของ กอร์โลว์ (Gorlow, 1980) เฮอร์ล็อก (Herlock, 1978) และรัตนา ยัญทิพย์ (2522) เพื่อกำหนดตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย เกี่ยวกับการปรับตัวทางสังคม จำนวน 8 ประการ คือ 1) มีความเชื่อมั่นในตัวเอง 2) มีการแสดงออกที่เหมาะสมกับวัย 3) ความเข้าใจและยอมรับสภาพของตนเอง 4) ยอมรับและปรับตัวเข้ากับสภาพความเป็นจริง 5) รักษาอารมณ์ให้อยู่ในปกติเสมอ 6) มองสังคมในทัศนะที่ดี 7) ปฏิบัติตนตามกฎระเบียบ และปทัสฐานของสังคม 8) สร้างความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นได้ดี

2. แนวคิดเกี่ยวกับทักษะชีวิต

ความสามารถทางจิตสังคมเป็นความสามารถของบุคคลในการเผชิญกับสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพ และยังเป็นสิ่งที่จะช่วยให้เกิดการดำรงไว้ซึ่งสภาวะสุขภาพจิตที่ดี และสามารถที่จะปรับตัวและมีพฤติกรรมไปในทิศทางที่ถูกต้องในขณะที่ต้องเผชิญกับแรงบีบ แรงกดดัน หรือแรงกระทบจากสภาวะแวดล้อมต่าง ๆ รอบตัว คนที่สามารถยืนหยัดอยู่ได้อย่างปกติสุขไม่เป็นบุคคลที่มีปัญหาก็คือ บุคคลที่สามารถจัดการกับแรงปะทะจากภายนอกได้ดี ความสามารถทางจิตสังคมมีบทบาทสำคัญต่อการส่งเสริมสุขภาพทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ และการดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข ที่ใดมีปัญหาเรื่องพฤติกรรมความเครียด และแรงกดดันต่าง ๆ ในชีวิต จำเป็นต้องมีการพัฒนาความสามารถทางจิตสังคม อันจะทำให้เกิดผล

ต่อการส่งเสริมสุขภาพ ในการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมความสามารถทางจิตสังคมให้เพิ่มขึ้นในตัวบุคคลนั้น สามารถที่จะทำได้โดยการพัฒนาโปรแกรมการเรียนการสอน ทักษะชีวิตให้แก่เด็กและเยาวชนในระบบโรงเรียน นั่นเอง (World Health Organization [WHO], 1994 p. 1)

ความหมายของทักษะชีวิต

องค์การอนามัยโลก (WHO, 1994, p. 1) ได้ให้ความหมายของทักษะชีวิตว่าเป็นความสามารถในการปรับตัว และมีพฤติกรรมไปในทิศทางที่ถูกต้องในการที่จะเผชิญกับสิ่งท้าทายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ประเสริฐ ดันสกุล และคณะ (2538, หน้า 7) ได้ให้ความหมายของทักษะชีวิตว่าเป็นความสามารถ และความชำนาญในการประเมิน และวิเคราะห์สถานการณ์เพื่อตัดสินใจเลือกทางแก้ปัญหาทางพฤติกรรมและสังคมที่เกิดขึ้นในชีวิต ได้อย่างถูกต้อง

จิตรา ทองเกิด (2540, หน้า 82) ได้สรุปความหมายของทักษะชีวิตไว้ว่า เป็นความสามารถหรือสมรรถภาพที่เกิดขึ้นในตัวบุคคล จากการฝึกอบรมในเชิงความคิดและการกระทำจนเกิดความเคยชินที่จะนำไปใช้ในการปรับปรุงและพัฒนาตนเองให้สามารถเผชิญและแก้ไขปัญหาได้อย่างฉลาด รวมทั้งสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุขทั้งในปัจจุบันและอนาคต

สรุป ทักษะชีวิต หมายถึง ความสามารถขั้นพื้นฐานของบุคคลในการเลือกทางเดินชีวิตที่เหมาะสม ในการเผชิญปัญหาต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวในสภาพสังคมปัจจุบันและเตรียมพร้อมสำหรับอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพ และทำให้บุคคลนั้นสามารถอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข

ความสำคัญของทักษะชีวิต

จากสภาพปัญหาสังคมไทยด้านต่าง ๆ ส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของบุคคลทั้งทางร่างกายและจิตใจ ทำให้บุคคลต้องพยายามปรับตัวเพื่อให้การดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปได้อย่างราบรื่นและมีความสุข ถ้าบุคคลไม่สามารถปรับตัวได้จะทำให้เกิดความ คับข้องใจ ขัดแย้งใจและวิตกกังวล ซึ่งปล่อยไว้นานจะก่อให้เกิดปัญหาที่รุนแรงได้ ปัญหาการปรับตัวเพื่อการดำเนินชีวิตเกิดขึ้นได้กับทุกเพศทุกวัย เด็กระดับประถมศึกษาเป็นวัยที่มีความสับสนในการปรับตัว เพราะเป็นวัยที่ก้าวเข้าสู่วัยรุ่นตอนต้น ซึ่งมีภาวะเครียดทางอารมณ์ และอาจเป็นสาเหตุผลักดันให้แสดงพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์อันจะนำไปสู่ปัญหาด้านพฤติกรรม เช่น ดิฉยาเสพติด ทะเลาะวิวาท ลักขโมย เบี่ยงเบนทางเพศ ฆ่าตัวตาย เป็นต้น (กรมวิชาการ, 2542, หน้า ก)

องค์ประกอบของทักษะชีวิต

องค์การอนามัยโลก (WHO, 1991, pp. 1 – 3) ได้จัดองค์ประกอบทักษะชีวิตหลักออกเป็น 5 คู่ ดังนี้

คู่ที่ 1 การตัดสินใจและการแก้ปัญหา

คู่ที่ 2 ความคิดสร้างสรรค์และความคิดอย่างมีวิจารณญาณ

คู่ที่ 3 การสื่อสารและการสร้างสัมพันธภาพ

คู่ที่ 4 ความตระหนักในตนเองและเห็นอกเห็นใจผู้อื่น

คู่ที่ 5 การจัดการกับอารมณ์และความเครียด

ความหมายขององค์ประกอบทักษะชีวิตหลัก (Core Life Skills) 10 ประการ

1. การตัดสินใจ (Decision – making) เป็นสิ่งนำไปสู่การตัดสินใจเกี่ยวกับเรื่องราวต่าง ๆ ในชีวิตซึ่งถ้าบุคคลมีการตัดสินใจอย่างมีประสิทธิภาพในการกระทำต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง สุขภาพโดยมีการประเมินทางเลือก และผลจากการตัดสินใจเลือกทางเลือกนั้น ๆ จะมีผลต่อสุขภาพของบุคคลนั้น ๆ

2. การแก้ปัญหา (Problem – solving) เมื่อบุคคลมีปัญหาดัง ๆ ที่ไม่สามารถแก้ไขได้ ทำให้เกิดภาวะตึงเครียดทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ทักษะการแก้ปัญหา จะช่วยให้บุคคลสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ในชีวิตของเขาได้

3. ความคิดสร้างสรรค์ (Creative Thinking) มีส่วนสนับสนุนในการตัดสินใจ และแก้ไขปัญหาในการค้นหาทางเลือกต่าง ๆ และผลที่เกิดขึ้นในแต่ละทางเลือกถึงแม้ว่าจะยังไม่มี การตัดสินใจและแก้ไขปัญหาก็ตาม ความคิดสร้างสรรค์ยังช่วยให้บุคคลสามารถนำเสนอ ประสิทธิภาพที่ผ่าน มา มาใช้ในการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ได้อย่างเหมาะสม

4. ความคิดอย่างมีวิจารณญาณ (Critical Thinking) เป็นความสามารถที่จะวิเคราะห์ข้อมูล ข่าวสาร และประเมินปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อทัศนคติและพฤติกรรม เช่น คำนิยม แรกกดดันจากกลุ่มเพื่อน อิทธิพลจากสื่อต่าง ๆ ที่มีผลต่อการดำเนินชีวิต

5. การสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ (Effective Communication) หมายถึง ความสามารถในการใช้คำพูด และภาษาท่าทาง เพื่อแสดงความรู้สึกรู้สึกนึกคิดของตนอย่างเหมาะสมกับสภาพ วัฒนธรรมและสถานการณ์ต่าง ๆ โดยสามารถที่จะแสดงความคิดเห็น ความปรารถนา ความ ต้องการ การขอร้อง การเตือน การปฏิเสธ และการขอความช่วยเหลือ

6. ทักษะการสร้างสัมพันธภาพ (Interpersonal Relationship Skills) สามารถช่วยให้บุคคลมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และสามารถที่จะรักษาและดำรงไว้ซึ่งความสัมพันธ์อันดี ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญต่อการอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างเป็นปกติสุข และรวมถึงการรักษาสัมพันธภาพที่ดีของสมาชิกในครอบครัวที่เป็นแหล่งสำคัญของแรงสนับสนุนทางสังคม

7. ความตระหนักในตนเอง (Self – Awareness) เป็นความสามารถในการเข้าใจ ในจุดดี จุดด้อยของตนเอง อะไรที่ตนเองปรารถนา และไม่พึงปรารถนา และเข้าใจในความแตกต่างจาก

บุคคลอื่น ๆ สามารถอยู่ภายใต้แรงกดดันต่าง ๆ ในชีวิตได้ นอกจากนี้ยังส่งผลต่อการสร้างสัมพันธภาพและการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ และการเห็นอกเห็นใจผู้อื่นอีกด้วย

8. ความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น (Empathy) เป็นความสามารถในการเข้าใจ ความรู้สึกและความเห็นใจบุคคลที่แตกต่างจากเรา ถึงแม้ว่าจะไม่คุ้นเคย ซึ่งจะช่วยให้เราเข้าใจ และยอมรับความแตกต่างของบุคคลอื่น ทำให้เกิดความสัมพันธ์อันดีทางสังคม เช่น ความแตกต่างทางเชื้อชาติ วัฒนธรรม โดยเฉพาะบุคคลผู้มีภาวะบกพร่องทางจิตใจ หรือบุคคลที่ไม่เป็นที่ยอมรับจากสังคม

9. จัดการกับอารมณ์ (Coping with Emotions) เป็นการรู้จักและเข้าใจอารมณ์ตนเองและผู้อื่นว่ามีอิทธิพลต่อพฤติกรรม ซึ่งจะทำให้สามารถตอบสนองและแสดงออกได้อย่างเหมาะสม เช่น อารมณ์รุนแรงต่าง ๆ หรือความเศร้าโศกที่ส่งผลต่อภาวะสุขภาพ

10. การจัดการกับความเครียด (Coping with Stress) เป็นความสามารถในการรู้ถึงสาเหตุของความเครียด และรู้ถึงแนวทางในการควบคุมระดับความเครียด เช่น การเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ในวิถีชีวิต การเรียนรู้วิธีผ่อนคลายเมื่ออยู่ในภาวะความตึงเครียดได้อย่างเหมาะสม เพื่อที่จะช่วยลดปัญหาต่าง ๆ ทางด้านสุขภาพ

กรมวิชาการ (2543, หน้า ข – ง) ศูนย์แนะแนวการศึกษาและอาชีพ ได้ดำเนินงานตามโครงการพัฒนาศักยภาพและพัฒนาทักษะการดำเนินชีวิต ได้กำหนดองค์ประกอบ ของทักษะการดำเนินชีวิต จำนวน 9 องค์ประกอบ สำหรับใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาทักษะชีวิตนักเรียนในโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ผลปรากฏว่า สามารถพัฒนาทักษะการดำเนินชีวิตให้ผู้เรียนสามารถมีชีวิตรอดปลอดภัยและปรับตัวในสังคมได้อย่างมีความสุข องค์ประกอบด้วยทั้ง 9 องค์ประกอบ ได้แก่

1. การรู้จักตนเอง คือ ความสามารถในการรู้จักตนเอง โดยการประเมินตนเองในทุก ๆ ด้านทั้งด้านความคิด ความรู้สึก พฤติกรรมสิ่งแวดล้อมรอบตัว รู้เป้าหมายชีวิต รู้อุปสรรคที่ขัดขวางความก้าวหน้า รู้จักยึดแนวประพฤติปฏิบัติตนแบบอย่างคนดี อันจะช่วยให้บุคคลรู้จักบุคลิกภาพที่แท้จริงของตน คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น ตัดสินใจและวางแผนได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม ตลอดจนนำศักยภาพออกมาใช้ได้อย่างเต็มที่ มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลทั้งต่อตนเองและส่วนรวม

2. การแสวงหาและใช้ข้อมูล คือ ความสามารถในการหาความรู้ ใฝ่ศึกษา รับรู้ข้อมูลต่าง ๆ อยู่เสมอ รู้จักค้นหาข้อเท็จจริงด้วยการเหตุผล หรือดุลยพินิจในการตัดสินใจที่น่าเชื่อถือของข้อมูลข่าวสาร ตลอดจนนำความรู้ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ไปใช้ประโยชน์แก่ตนเองและสังคมโดยรวม

3. การสื่อสารและสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น คือ ความสามารถในการถ่ายทอดความคิด ความรู้สึก อารมณ์ และความต้องการจากผู้ส่งสารไปยังจากผู้รับสาร โดยใช้ภาษา ถ้อยคำ ภาษาท่าทาง เพื่อให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกันในการติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่นอย่างมีประสิทธิภาพ

4. การทำงานเป็นทีม คือ มีความสามารถในการทำกิจกรรมร่วมกับคนอื่นอย่างมีขั้นตอน ให้การดำเนินงานเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยการกำหนดข้อตกลงในการทำงาน การวางแผนการทำงาน การแบ่งงาน ทำงานตามแผน การแก้ไขปัญหาในการทำงาน การเสนอผลงาน และการสรุปประเมินผล

5. การกล้าเสี่ยง คือ ความสามารถในการเผชิญกับการกระทำที่เสี่ยงต่อการได้เสีย ซึ่งมีทั้งการเสี่ยงทางร่างกาย ความคิด ปัญญา และอารมณ์ ต้องดูจังหวะ ความพร้อม บังคับต่าง ๆ ของตนเองด้วยการประเมินสภาพต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม ถูกต้อง

6. การมีวิสัยทัศน์ คือ ความสามารถในการสร้างภาพอนาคต หรือมองอนาคต ซึ่งเป็นเป้าหมายในการเดินทางไปสู่อนาคต หรือสิ่งที่ยอยากเห็นในอนาคตที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นสิ่งที่ดีกว่าเดิม ด้วยวิธีการนำระบบการวางแผนมาใช้ ดึงตัวต่อการรับรู้ข่าวสารและการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ มีจินตนาการ รู้จักคิด เดาเหตุการณ์ล่วงหน้า ศึกษาจากผู้รู้ หาประสบการณ์ แปลกใหม่ อยู่เสมอ และมุ่งมั่นทุกวิถีทางที่จะให้ความฝันเป็นจริง

7. การตัดสินใจและแก้ปัญหา คือ ความสามารถในการคิดได้คล่อง เร็ว มีปฏิภาณ มีความหลากหลาย ละเอียด ลึกซึ้ง เห็นการณ์ไกล ริเริ่ม สร้างสรรค์ มีจินตนาการแปลกใหม่ มีเหตุผล วิเคราะห์ วิจรณ์ จำแนกแจกแจง สังเคราะห์ รวบรวม และสรุปประเด็น ได้ ตลอดจนสามารถตกลงใจแก้ไขข้อสงสัย หรือปัญหาได้อย่างรอบครอบ มีระบบ มีขั้นตอน มีเหตุผลและข้อมูลประกอบอย่างชัดเจน

8. การวางแผนและการจัดการ คือ ความสามารถในการรู้จักวางแผนเป้าหมายในชีวิต การเรียน การทำงาน และการใช้เวลาได้อย่างเหมาะสม ตลอดจนรู้จักลำดับขั้นตอนการทำงาน ควบคุมตนเอง ให้ปฏิบัติตามแผนที่กำหนด ตรวจสอบผลที่เกิดขึ้น ใช้เวลา ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่า และปรับแผนวิธีการทำงานให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงได้

9. การปรับตัว คือ ความสามารถในการปรับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นกับตัวเอง สามารถอยู่ในสภาพแวดล้อมนั้น ๆ ได้อย่างมีความสุขด้วยการรู้จักสังเกต เรียนรู้ความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ปรับความคิด ความรู้สึก เพื่อลดความเครียด เผชิญสถานการณ์แปลกใหม่ ยอมรับการเปลี่ยนแปลง ตลอดจนปรับตนและวางตนได้อย่างเหมาะสมกับบุคคล ภาวะเทศะ และสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ได้

จากแนวคิดเกี่ยวกับทักษะชีวิตขององค์การอนามัยโลก และกรมวิชาการดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า ทักษะชีวิตเป็นความสามารถของบุคคลในการแสดงพฤติกรรมเมื่อเผชิญกับสถานะต่าง ๆ ทั้งที่เป็นทางบวก และทางลบ รอบตัวในสภาพสังคมปัจจุบัน และเตรียมพร้อมสำหรับอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนทำให้บุคคลนั้นสามารถอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้สังเคราะห์องค์ประกอบทักษะชีวิต ขององค์การอนามัยโลก และของกรมวิชาการ และคัดเลือกปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต ไปใช้ในการกำหนดตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย ดังนี้ 1) การรู้จักตนเอง 2) การมีวิสัยทัศน์ 3) การแสวงหาและใช้ข้อมูล 4) การวางแผนและการจัดการ 5) การตัดสินใจและแก้ปัญหา 6) ความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น 7) การกล้าเสี่ยง 8) การสื่อสารและสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น 9) การทำงานเป็นทีม 10) ความคิดสร้างสรรค์ และ 11) จัดการกับอารมณ์และความเครียด

ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

ความเป็นมา

ระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน เป็นการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพระบบหนึ่งที่กระทรวงศึกษาธิการ โดยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน และกระทรวงสาธารณสุขโดยกรมสุขภาพจิต ได้ร่วมกันวางรากฐานเพื่อการพัฒนาคุณภาพนักเรียนซึ่งมีแนวทางการดำเนินงานดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2547 ข, หน้า คำนำ)

1. ปรับเปลี่ยนบทบาทและเจตคติของผู้บริหาร และครูอาจารย์ให้ส่งเสริม ดูแล พัฒนานักเรียนทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ และสังคม
  2. วางระบบที่จะสร้างความมั่นใจว่า นักเรียนทุกคนมีครูอาจารย์อย่างน้อยหนึ่งคนที่คอยดูแลเอาใจใส่อย่างใกล้ชิดและต่อเนื่อง
  3. สนับสนุนให้ครูอาจารย์มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับผู้ปกครอง เพื่อให้บ้าน โรงเรียน และชุมชน เชื่อมประสานรวมกลุ่มกันเป็นเครือข่าย ช่วยกันเฝ้าระวังดูแลช่วยเหลือนักเรียน
  4. ประสานสัมพันธ์ระหว่างนักเรียน ชุมชน และชำนาญการในสาขาต่าง ๆ เพื่อให้มีการส่งต่อและรับช่วงการแก้ไข ส่งเสริม พัฒนานักเรียนและเยาวชนในรูปแบบสหวิทยาการ
- ดังนั้น การดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน จึงมีคุณค่าและความจำเป็นที่สถานศึกษาจะต้องนำไปปฏิบัติให้เกิดผลกับนักเรียนอย่างเป็นระบบ ต่อเนื่อง และยั่งยืน

ความหมาย

ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน หมายถึง กระบวนการการดำเนินงานดูแลช่วยเหลือนักเรียนที่มีขั้นตอนชัดเจน พร้อมทั้งมีวิธีการและเครื่องมือที่มีมาตรฐาน มีคุณภาพ และมีหลักฐานการทำงานที่ตรวจสอบได้มีครูประจำชั้น/ครูที่ปรึกษาเป็นบุคลากรหลักในการดำเนินงาน และบุคลากรทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทั้งในและนอกสถานศึกษา อันได้แก่ คณะกรรมการสถานศึกษา ชุมชน ผู้ปกครอง ผู้บริหาร และครูทุกคนมีส่วนร่วม ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบคือ การรู้จักนักเรียนเป็นรายคน การคัดกรองนักเรียน ด้านการส่งเสริมนักเรียน การป้องกันและแก้ปัญหา และ การส่งต่อ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2547 ค, หน้า 4)

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้โรงเรียนมีระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนโดยมีกระบวนการ วิธีการ และเครื่องมือที่มีคุณภาพ และมาตรฐาน สามารถตรวจสอบได้
2. เพื่อส่งเสริมให้ครูประจำชั้น / ครูที่ปรึกษา บุคลากรในโรงเรียน ผู้ปกครอง ชุมชน หน่วยงาน และองค์กรภายนอกมีส่วนร่วมในการดูแลช่วยเหลือนักเรียน
3. เพื่อให้นักเรียนได้รับการดูแลช่วยเหลือและส่งเสริมพัฒนาเต็มตามศักยภาพ เป็นคนที่สมบูรณ์ทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2547 ค, หน้า 5)

ประโยชน์ของการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

1. ประโยชน์ต่อนักเรียน

1.1 ได้รับการดูแลช่วยเหลือและพัฒนาการด้านสุขภาพกาย สุขภาพจิต และสภาพแวดล้อมทางสังคมอย่างทั่วถึง

1.2 ได้รับการส่งเสริม พัฒนา ป้องกันแก้ไขปัญหาทั้งด้านการเรียนรู้และความสามารถพิเศษ

1.3 ได้รู้จักตนเอง สามารถปรับตัวมีทักษะทางสังคมและอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุข

1.4 มีทักษะชีวิตและมีสัมพันธภาพที่ดีกับเพื่อน ครูและผู้ปกครอง

2. ประโยชน์ต่อครู

2.1 ตระหนักและเห็นความสำคัญของการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

2.2 มีเจตคติที่ดีต่อนักเรียน

2.3 มีผลงานสอดคล้องกับมาตรฐานการประเมินคุณภาพการศึกษา

2.4 มีความรักและศรัทธาในวิชาชีพครู

3. ประโยชน์ต่อผู้ปกครอง ชุมชน

- 3.1 ตระหนักในการมีส่วนร่วมกับโรงเรียน
- 3.2 เข้าใจถึงวิธีการอบรมสั่งสอนบุตรหลาน
- 3.3 เป็นตัวอย่างที่ดีแก่บุตรหลานและบุคคลในชุมชน
- 3.4 มีสัมพันธภาพที่ดีกับบุตรหลาน เป็นครอบครัวที่เข้มแข็ง

4. ประโยชน์ต่อผู้บริหาร

- 4.1 รู้ศักยภาพของครูในการขับเคลื่อนให้เกิดการปฏิรูปการเรียนรู้
- 4.2 ได้ข้อมูลพื้นฐานของนักเรียน สำหรับใช้ในการกำหนดแนวทางการพัฒนา

นักเรียน หลักสูตร และคุณภาพการจัดการศึกษา

- 4.3 มีรูปแบบกระบวนการการพัฒนา และการพัฒนาเชิงระบบภายใต้การมี

ส่วนร่วม

5. ประโยชน์ต่อโรงเรียน

- 5.1 มีผลดำเนินงานมาตรฐานการศึกษา
- 5.2 ได้รับการยอมรับ การสนับสนุน และความร่วมมือจากชุมชน บุคลากรองค์กรที่

เกี่ยวข้อง

- 5.3 มีการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้และเอื้ออาทร

6. ประโยชน์ต่อเขตพื้นที่การศึกษา

- 6.1 พัฒนานวัตกรรมในการพัฒนานักเรียน
- 6.2 พัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับการทำงาน การนิเทศติดตามผล ประเมินผลและการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน
- 6.3 มีระบบข้อมูลสารสนเทศทั้งข้อมูลระดับบุคคล และระดับโรงเรียนเพื่อพัฒนา

7. ประโยชน์ต่อประเทศชาติ

- 7.1 นักเรียนมีคุณภาพดีมีปัญญา และมีความสุข
- 7.2 มีการเชื่อมโยงข้อมูลของเยาวชนทุกระดับ
- 7.3 ลดปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อเด็กและเยาวชน ลดค่าใช้จ่ายของหน่วยงานต่างๆ
- 7.4 ประชาชนมีคุณภาพเป็นกำลังอันสำคัญในการพัฒนาประเทศ (สำนักงาน

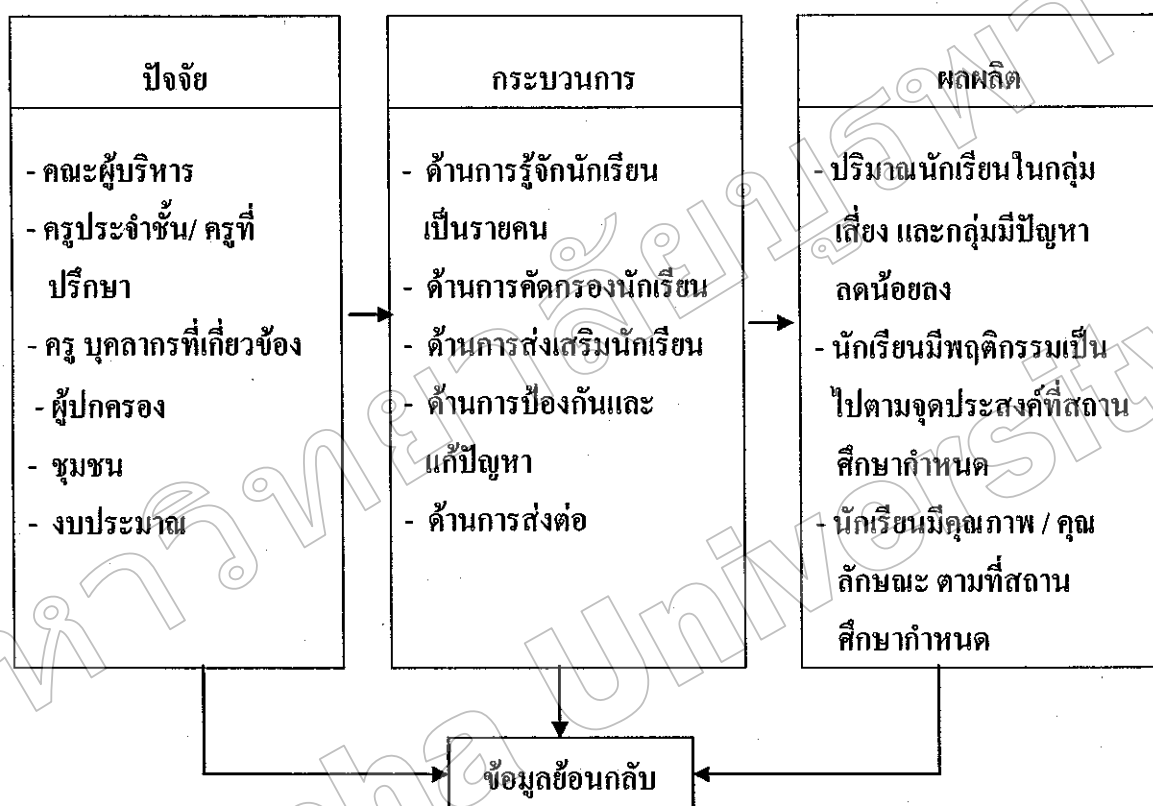
คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2547 ค, หน้า 8)

องค์ประกอบของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษา

ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน จัดทำขึ้นตามแนวคิดของการบริหารงานเชิงระบบที่มี

โครงสร้างสำคัญ 3 องค์ประกอบ คือ ปัจจัย (Input) กระบวนการ (Process) และผลผลิต (Output)

โดยที่แต่ละองค์ประกอบจะมีรายละเอียด และมีปฏิสัมพันธ์กัน สามารถให้ข้อมูลย้อนกลับเพื่อการปรับปรุงพัฒนาระบบให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ดังแผนภาพที่ 2 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2547 ก, หน้า 11)

ภาพที่ 2 แสดงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบในในระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. 2547 ง, หน้า 11)

การบริหารจัดการระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษา

ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนมีการดำเนินงาน 2 ระดับ ได้แก่ ระดับสถานศึกษา และระดับปฏิบัติการของครูประจำชั้น/ ครูที่ปรึกษา (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2547 ง, หน้า 12)

1. ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนระดับสถานศึกษา เป็นการบริหารจัดการระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษาที่ใช้วงจรเดมมิ่ง (PDCA) ประกอบด้วย 1) การศึกษาสภาพและทิศทางการทำงาน 2) การวางแผนการดำเนินงานจัดระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

3) การดำเนินงานตามแผนที่กำหนด 4) การนิเทศ กำกับ ติดตาม 5) การประเมินเพื่อทบทวน (ประเมินภายใน) 6) สรุปรายงาน/ ประชาสัมพันธ์ ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา ขั้นพื้นฐาน, 2547 ง, หน้า 14 - 15)

1.1 ศึกษาสภาพและทิศทางการดำเนินงาน มีแนวทางการดำเนินงาน ดังนี้

1.1.1 ศึกษาและทำความเข้าใจนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

1.1.2 ศึกษาและวิเคราะห์สภาพปัญหา และศักยภาพของสถานศึกษาในการจัดทำระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

1.1.3 ศึกษาและวิเคราะห์บริบทของชุมชน

1.2 การวางแผนการดำเนินงานจัดระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนมีแนวทางการดำเนินงาน ดังนี้

1.2.1 การจัดสร้างทีมงานและสร้างความตระหนัก/ เจตคติที่ดีในการทำงานในทีมงาน

1.2.2 การกำหนดกลยุทธ์การดำเนินงานจัดระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน

1.2.3 กำหนดมาตรฐานการดำเนินงานจัดระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน

1.2.4 การจัดทำแผนงาน/ปฏิทินปฏิบัติงานตลอดปีการศึกษาให้ครอบคลุมทั้งด้านการบริหารจัดการระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน และด้านกระบวนการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของครูประจำชั้น/ ครูที่ปรึกษา

1.2.5 การจัดทำสื่อ/นวัตกรรม สนับสนุนการดำเนินงานตามระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

1.3 ดำเนินงานตามแผนที่กำหนด มีแนวทางการดำเนินงาน ดังนี้

1.3.1 พัฒนาบุคลากรให้มีเจตคติ ความรู้ ความเข้าใจ และสามารถในการดำเนินงานตามกระบวนการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

1.3.2 สนับสนุนให้ครูที่ปรึกษาและบุคลากรที่เกี่ยวข้องดำเนินการดูแลช่วยเหลือนักเรียนครอบคลุมทั้งด้านการรู้จักนักเรียนเป็นรายคน ด้านการคัดกรองนักเรียน ด้านการส่งเสริมนักเรียน ด้านการป้องกันและแก้ปัญหา และด้านการส่งต่อ ทั้งภายใน - ภายนอก ตลอดจนการช่วยให้สามารถปฏิบัติงานตามระยะเวลาที่กำหนดอย่างราบรื่น และมีคุณภาพ

1.3.3 ผลัดหรือจัดหาสื่อ/ นวัตกรรม ให้การสนับสนุนกระบวนการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของครูประจำชั้น/ ครูที่ปรึกษา และบุคลากรที่เกี่ยวข้อง

1.4 นิเทศ กำกับ ติดตาม มีแนวทาง การดำเนินงาน ดังนี้

1.4.1 แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และประสานความร่วมมือในการดูแลช่วยเหลือ นักเรียนของครูประจำชั้น/ ครูที่ปรึกษาและบุคลากรที่เกี่ยวข้อง

1.4.2 นำเสนอข้อมูล ความรู้ หรือเทคนิควิธีที่เป็นประโยชน์ต่อการดูแลช่วยเหลือ นักเรียน

1.4.3 ติดตามผลการดำเนินงานของครูในการดูแลช่วยเหลือนักเรียนอย่างต่อเนื่อง

1.5 ประเมินเพื่อทบทวน (ประเมินภายใน) มีแนวทาง การดำเนินงาน ดังนี้

1.5.1 จัดประเมินผลการดำเนินงานตามกระบวนการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของครู แต่ละระดับชั้นด้วยวิธีการที่หลากหลายอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง

1.5.2 เน้นการประเมินเพื่อพัฒนา มิใช่การจับผิดตัวบุคคล

1.5.3 ประเมินด้วยบรรยากาศแบบกัลยาณมิตร

1.5.4 นำผลการประเมินไปใช้ในการปรับปรุงส่วนที่เป็นจุดอ่อนและพัฒนาใน ส่วนที่ดีเป็นที่ยอมรับให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นเพื่อให้มีความเข้มแข็งตลอดไป

1.6 สรุปรายงาน/ ประชาสัมพันธ์ การจัดทำหลักฐานสรุปรายงาน/ ประชาสัมพันธ์ ประกอบด้วย จุดประสงค์ เป้าหมาย วิธีการดำเนินงาน ผลการดำเนินงาน ปัญหาและอุปสรรค ข้อเสนอแนะ/ แนวทางการพัฒนา การรายงาน ตลอดจนการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ (สำนักงาน คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2547 ก, หน้า 39 -40)

2. ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนระดับปฏิบัติการของครูประจำชั้น/ ครูที่ปรึกษา

การดูแลช่วยเหลือนักเรียนระดับปฏิบัติการของครูประจำชั้น/ ครูที่ปรึกษา เป็น กระบวนการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของครูประจำชั้น/ ครูที่ปรึกษา ประกอบด้วย 1) การรู้จัก นักเรียนเป็นรายคน 2) การคัดกรองนักเรียน 3) การส่งเสริมนักเรียน 4) การป้องกันและ แก้ปัญหา และ 5) การส่งต่อ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2547 ง, หน้า 12)

2.1 การรู้จักนักเรียนเป็นรายคน คือ การรู้ข้อมูลที่จำเป็นเกี่ยวกับตัวนักเรียน ที่จะ ช่วยให้ครูประจำชั้น/ ครูที่ปรึกษามีความเข้าใจนักเรียนดีขึ้น สามารถนำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อ การคัดกรองนักเรียน เป็นประโยชน์ในการพัฒนาการป้องกันแก้ไข และช่วยเหลือนักเรียนได้ อย่างถูกต้อง ซึ่งเป็นข้อมูลเชิงประจักษ์มิใช่การใช้ความรู้สึก หรือการคาดเดา โดยเฉพาะในการ แก้ไขปัญหานักเรียน ซึ่งจะทำได้ไม่เกิดข้อผิดพลาดต่อการช่วยเหลือนักเรียน

2.2 การคัดกรองนักเรียน คือ การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับตัวนักเรียนเป็นราย บุคคล แล้วนำผลที่ได้มาจำแนกตามเกณฑ์การคัดกรองนักเรียนที่สถานศึกษากำหนดการคัดกรอง จะจัด กลุ่มนักเรียนเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ กลุ่มปกติ และกลุ่มเสี่ยง/ มีปัญหา

2.2.1 กลุ่มปกติ หมายถึง นักเรียนที่ได้รับการวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ ตามเกณฑ์การคัดกรองของโรงเรียนแล้ว อยู่ในเกณฑ์ของกลุ่มปกติ

2.2.2 กลุ่มเสี่ยง/ มีปัญหา หมายถึง นักเรียนที่จัดอยู่ในเกณฑ์ของกลุ่มเสี่ยง/ มีปัญหาตามเกณฑ์การคัดกรองของโรงเรียน ซึ่งโรงเรียนต้องให้การช่วยเหลือ ป้องกันหรือแก้ไขปัญหาดูแลกรณี ประกอบด้วย ปัญหาด้านความสามารถ ปัญหาด้านสุขภาพ และ ปัญหาครอบครัว

2.2.2.1 ปัญหาด้านความสามารถ ประกอบด้วย ปัญหาด้านการเรียน และ ปัญหาด้านความสามารถอื่น

1) ปัญหาด้านการเรียน หมายถึง ผลการเรียนรู้ที่ได้และความเปลี่ยนแปลงของผลการเรียน ความเอาใจใส่ความพร้อมในการเรียน ความสามารถในการเรียน ความสม่ำเสมอในการมาโรงเรียน เวลาที่มาโรงเรียน การเข้าชั้นเรียน

2) ปัญหาด้านความสามารถอื่น หมายถึง การแสดงออกถึงความสามารถพิเศษ ความถนัดความสนใจและผลงานในอดีตที่ผ่านมา บทบาทหน้าที่พิเศษในโรงเรียน การเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ เป็นต้น

2.2.2.2 ปัญหาด้านสุขภาพ ประกอบด้วย ปัญหาสุขภาพทางร่างกาย และ ปัญหาสุขภาพทางจิตใจและพฤติกรรม

1) ปัญหาสุขภาพทางร่างกาย หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างน้ำหนักกับส่วนสูง ความสะอาดของเครื่องนุ่งห่ม และความสะอาดของร่างกาย

2) ปัญหาสุขภาพทางจิตใจและพฤติกรรม หมายถึง สภาพอารมณ์ที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น ความประพฤติกหรือพฤติกรรมต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่อ การเรียน ความสัมพันธ์กับเพื่อน/ ครู/ ผู้ปกครอง

2.2.2.3 ปัญหาด้านครอบครัว ประกอบด้วย ปัญหาด้านเศรษฐกิจ ปัญหาด้านการคุ้มครองนักเรียน

1) ปัญหาด้านเศรษฐกิจ หมายถึง รายได้ให้ครอบครัว ฐานะเศรษฐกิจของครอบครัว ภาระหนี้สิน ความเพียงพอของรายรับกับรายจ่าย

2) ปัญหาด้านการคุ้มครองนักเรียน หมายถึง ความสามารถในการคุ้มครองดูแลนักเรียนได้อย่างปลอดภัยและเหมาะสมของผู้ปกครอง ความเหมาะสมของสภาพที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว

2.3 การส่งเสริมและพัฒนา นักเรียน คือ การสนับสนุนให้นักเรียนทุกคนที่อยู่ในความดูแลของครูที่ปรึกษา ไม่ว่าจะเป็นนักเรียนกลุ่มปกติ หรือกลุ่มเสี่ยง/ มีปัญหา ให้มีคุณภาพ

มากขึ้น มีความภาคภูมิใจในตนเองด้านต่าง ๆ ซึ่งจะช่วยป้องกันมิให้นักเรียนที่อยู่ในกลุ่มปกติ กลายเป็นนักเรียนกลุ่มเสี่ยง/ มีปัญหา และเป็นการช่วยให้นักเรียนกลุ่มเสี่ยง/ มีปัญหา กลับมาเป็น นักเรียนกลุ่มปกติและมีคุณภาพตามที่โรงเรียนหรือชุมชนคาดหวัง การส่งเสริมและพัฒนา ประกอบด้วยกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การจัดกิจกรรมโฮมรูม การจัดประชุมผู้ปกครองนักเรียน กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน และโครงการพิเศษอื่น ๆ

2.4 การป้องกัน ช่วยเหลือ และแก้ปัญหา คือ การไม่ปล่อยปละละเลยนักเรียน จนกลายเป็นปัญหาของสังคม แต่สำหรับนักเรียนกลุ่มเสี่ยง/ มีปัญหานั้น จะต้องเอาใจใส่ ดูแล อย่างใกล้ชิดและหาวิธีการช่วยเหลือ ทั้งการป้องกันและการแก้ไขปัญหา โดยไม่ปล่อยปละละเลย นักเรียนจนกลายเป็นปัญหาของสังคม การป้องกันและแก้ปัญหาให้กับนักเรียนมีหลายเทคนิควิธี เช่น การให้คำปรึกษาเบื้องต้น การจัดกิจกรรมเพื่อการป้องกันและแก้ปัญหา การติดตามดูแล ช่วยเหลือ

2.5 การส่งต่อ หมายถึง กระบวนการดำเนินการกับนักเรียนที่มีปัญหาอยากต่อการ ช่วยเหลือ หรือช่วยเหลือแล้วนักเรียนมีพฤติกรรมไม่ดีขึ้น ต้องส่งต่อไปยังผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ต่อไป การส่งต่อ แบ่งเป็น 2 แบบ คือ การส่งต่อภายใน และการส่งต่อภายนอก

2.5.1 การส่งต่อภายใน คือ การที่ครูที่ปรึกษาส่งนักเรียนที่มีปัญหาและอยาก ต่อการช่วยเหลือต่อไปยังครูที่สามารถให้การช่วยเหลือนักเรียนได้ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะปัญหา เช่น ส่งต่อครูแนะแนว ครูพยาบาล ครูประจำวิชา หรือฝ่ายปกครอง

2.5.2 การส่งต่อภายนอก หมายถึง ครูแนะแนวหรือฝ่ายปกครองเป็นผู้ดำเนินการส่งนักเรียนที่มีปัญหาและอยากต่อการช่วยเหลือต่อไปยังผู้เชี่ยวชาญนอก

บทบาทหน้าที่ของสถานศึกษาในระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน

สถานศึกษา เป็นสถาบันที่ประกอบด้วยบุคคลต่าง ๆ ที่จะทำให้การดำเนินงานตาม ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนประสบผลสำเร็จ ซึ่งประกอบด้วย ผู้บริหารสถานศึกษา ครู นักเรียน คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน และบุคลากรอื่น ๆ ดังนี้ (สำนักงาน คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2547 ค, หน้า 17 - 24)

บทบาทหน้าที่ของผู้บริหาร

ในฐานะที่ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นผู้นำสูงสุดในสถานศึกษาสามารถบริหารจัดการและ ให้ความสำคัญในการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนให้ประสบผลสำเร็จจึงควรมี บทบาทหน้าที่ และดำเนินงาน ดังนี้

1. บริหารจัดการให้มีระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนในสถานศึกษาอย่างชัดเจนและมี ประสิทธิภาพ แนวทางการดำเนินงานมีดังนี้

1.1 กำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์การดำเนินงานตามระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

1.2 สร้างความตระหนักให้ครูทุกคนและบุคลากรที่เกี่ยวข้องเห็นคุณค่าและความจำเป็นของระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

1.3 กำหนดโครงสร้างการบริหารระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนให้เหมาะสมกับสถานศึกษา

1.4 แต่งตั้งคณะกรรมการในการดำเนินงานตามความเหมาะสม

1.5 ประชุมคณะกรรมการและกำหนดเกณฑ์จำแนกกลุ่มนักเรียน

1.6 ส่งเสริมให้ครูทุกคนและบุคลากรที่เกี่ยวข้องได้รับความรู้เพิ่มเติมมีทักษะเกี่ยวกับระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนอย่างต่อเนื่อง

2. ประสานงานระหว่างสถานศึกษากับหน่วยงานและบุคคลภายนอก เช่น ผู้ปกครอง เครือข่ายผู้ปกครอง องค์กรต่างๆ สาธารณสุข โรงพยาบาล สถานีตำรวจ แนวทางการดำเนินงานมีดังนี้

2.1 เชิญร่วมเป็นกรรมการและเครือข่ายในการช่วยเหลือนักเรียน

2.2 ประชุมปรึกษาหารือและขอความร่วมมือ

2.3 ดูแล กำกับ นิเทศ ติดตาม ประเมินผลสนับสนุนและให้ขวัญกำลังใจในการดำเนินงาน แนวทางการดำเนินงานมีดังนี้

2.3.1 กำหนดปฏิทินการดำเนินงาน

2.3.2 นิเทศ กำกับ ติดตาม ประเมินผล

2.3.3 ยกย่องให้รางวัลเผยแพร่ผลงานการดำเนินงานในโอกาสต่าง ๆ

บทบาทหน้าที่ของครูประจำชั้น/ ครูที่ปรึกษา

ครูประจำชั้น/ ครูที่ปรึกษา เป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดนักเรียนมากที่สุด จึงเป็นบุคคลสำคัญในระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน จึงควรมีบทบาทหน้าที่และดำเนินงาน ดังนี้

1. รู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล แนวทางการดำเนินงานมี ดังนี้

1.1 ศึกษาและรวบรวมข้อมูลพื้นฐานของนักเรียนเป็นรายบุคคล จัดเตรียมเครื่องมือเก็บข้อมูลนักเรียนรายบุคคล

1.2 หาข้อมูลเพิ่มเติมโดยการนำเครื่องมือไปใช้ในการเก็บข้อมูลและปรับปรุงข้อมูลให้เป็นปัจจุบัน

1.3 เก็บรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบ

1.4 วิเคราะห์ข้อมูล

2. คัดกรอง จำแนกกลุ่มนักเรียน แนวทางการดำเนินงานมี ดังนี้
  - 2.1 ดำเนินการการคัดกรองนักเรียนตามเกณฑ์ที่กำหนด
  - 2.2 สรุปผลการจำแนกนักเรียนเป็นกลุ่ม
3. จัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมพัฒนา แนวทางการดำเนินงานมี ดังนี้
  - 3.1 จัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมโดยการเยี่ยมบ้าน
  - 3.2 จัดกิจกรรมโฮมรูมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบ้านกับโรงเรียน ประชุม

ผู้ปกครอง จดหมายข่าวและอื่น ๆ

- 3.3 จัดกิจกรรมพัฒนาให้เหมาะสมกับกลุ่มนักเรียน
4. จัดกิจกรรมป้องกัน แก้ไข ช่วยเหลือ แนวทางการดำเนินงานมี ดังนี้
  - 4.1 ให้คำปรึกษา
  - 4.2 ให้ความช่วยเหลือเบื้องต้น
  - 4.3 ประสานความร่วมมือกับผู้ปกครองในการช่วยเหลือแก้ไข
5. ส่งต่อ โดยดำเนินการส่งต่อภายในไปยังบุคคลหรือฝ่ายที่เกี่ยวข้อง
6. รายงานผล แนวทางการดำเนินงานมี ดังนี้

6.1 รายงานผลระหว่างดำเนินการ

6.2 รายงานผลเมื่อสิ้นปีการศึกษา

บทบาทหน้าที่ของครูประจำวิชา/ ครูทั่วไป

ครูทุกคนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาผู้เรียนให้บรรลุตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตร มีหน้าที่จัดกิจกรรมการเรียนรู้ และดูแลช่วยเหลือนักเรียน จึงควรมีบทบาทหน้าที่ และดำเนินงาน ดังนี้

1. ดูแลนักเรียนและให้คำปรึกษาเบื้องต้นแก่นักเรียน
2. ศึกษา สังเกต ดูแล รวบรวมข้อมูล
3. ประสานงานกับครูประจำชั้น/ ครูที่ปรึกษาเพื่อส่งเสริมป้องกัน แก้ไขพฤติกรรม

นักเรียน

4. จัดกิจกรรมส่งเสริม ป้องกัน แก้ไข เพื่อพัฒนานักเรียน

บทบาทหน้าที่ของครูแนะแนว

ครูแนะแนว เป็นบุคคลที่มีความรับผิดชอบต่อการจัดระบบงานแนะแนวซึ่งมี

ความสัมพันธ์กับระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน ดังนั้นจึงควรมีบทบาทหน้าที่ และดำเนินงาน ดังนี้

1. สนับสนุนครูประจำชั้น / ครูที่ปรึกษาในการดูแลช่วยเหลือนักเรียน แนวทางการดำเนินงานมี ดังนี้

- 1.1 ให้คำปรึกษาช่วยเหลือแก่ครูประจำชั้น ครูที่ปรึกษา
- 1.2 ให้ความมั่นใจ กำลังใจกับผู้ร่วมงานในการปฏิบัติงาน
- 1.3 ให้คำปรึกษาครอบคลุมทั้งด้านการเรียน อาชีพ ชีวิต และสังคม ทั้งรายกลุ่มและรายบุคคล

รายบุคคล

- 1.4 จัดทำการศึกษารายกรณี (Case Study)
- 1.5 เตรียมเครื่องมือสนับสนุนระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนอย่างครอบคลุม

ต่อเนื่องและปัจจุบัน

1.6 ให้คำปรึกษาในการจัดทำข้อมูลนักเรียนประกอบกับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนในกรณีนักเรียนย้ายที่เรียน

2. จัดกิจกรรมส่งเสริมและพัฒนา แนวทางการดำเนินงานมี ดังนี้

- 2.1 จัดกิจกรรมป้องกันช่วยเหลือและแก้ไขพฤติกรรมนักเรียน
- 2.2 ให้นักเรียนจัดกิจกรรมส่งเสริมพัฒนาเต็มศักยภาพ

ของแต่ละบุคคล

3. จัดกิจกรรมป้องกัน แก้ไข ช่วยเหลือ แนวทางการดำเนินงานมี ดังนี้

- 3.1 ให้คำปรึกษา
- 3.2 ให้ความช่วยเหลือ
- 3.3 ประสานความร่วมมือกับครูประจำชั้น ครูที่ปรึกษา ผู้ปกครองและผู้เกี่ยวข้อง

4. ดำเนินการส่งต่อผู้เชี่ยวชาญภายนอก

บทบาทหน้าที่ของครูหัวหน้าระดับชั้น

ครูหัวหน้าระดับชั้น เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการประสานงานของครูในแต่ละระดับ ในการพัฒนาผู้เรียนให้บรรลุตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตร จึงควรมีบทบาทหน้าที่ และดำเนินงาน ดังนี้

1. ติดตาม กำกับ ดูแลช่วยเหลือนักเรียนของครูประจำชั้น/ ครูที่ปรึกษา แนวทางการดำเนินงานมี ดังนี้

1.1 วางแผนทบทวนกำกับติดตาม การทำงานของครูประจำชั้น/ ที่ปรึกษาให้ชัดเจนและรับรู้โดยทั่วกัน

1.2 อำนวยความสะดวกแก่ครูประจำชั้น/ ที่ปรึกษา ในการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

- 1.3 บันทึกหลักฐานการปฏิบัติงานและจัดทำรายงานประเมินผลเสนอผู้บริหาร
2. ประสานงานผู้เกี่ยวข้องในการดูแลช่วยเหลือนักเรียน แนวทางการดำเนินงานมี ดังนี้
  - 2.1 จัดประชุมครูในระบบเพื่อประสิทธิภาพในการดูแลช่วยเหลือนักเรียน
  - 2.2 จัดประชุมกลุ่มเพื่อปรึกษาปัญหารายกรณี
  - 2.3 ให้คำแนะนำปรึกษาแก่ครูประจำชั้น/ ครูที่ปรึกษา
  - 2.4 ติดต่อประสานงานกับเครือข่ายทั้งภายในและภายนอก

สถานศึกษา

บทบาทหน้าที่ของนักเรียน

นักเรียน เป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน ทั้งเป็นผู้รับการช่วยเหลือ และให้ความร่วมมือกับสถานศึกษาเพื่อให้การดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ จึงควรมีบทบาทหน้าที่ และดำเนินงาน ดังนี้

1. ให้ความร่วมมือกับคณะกรรมการนักเรียน
2. ให้ความร่วมมือในการสอดส่องพฤติกรรมของนักเรียนในสถานศึกษา
3. ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี
4. สร้างเครือข่ายเพื่อนช่วยเพื่อนที่ช่วยน้อง
5. เข้าร่วมกิจกรรมของสถานศึกษา
6. ประสานสัมพันธ์ระหว่างสถานศึกษากับบ้าน

บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นองค์คณะบุคคลที่ประกอบด้วยตัวแทนหน่วยงาน ซึ่งมีส่วนในการพัฒนาการศึกษา จึงควรมีบทบาทหน้าที่ และดำเนินงาน ดังนี้

1. ให้คำปรึกษาในการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน
2. เสนอแนะแนวทางการส่งเสริมพัฒนา แก่ใจนักเรียน
3. ติดต่อขอความร่วมมือกับหน่วยงานองค์กรต่าง ๆ ในการส่งเสริมพัฒนาแก้ไข
4. อำนวยความสะดวกในการประสานงานเมื่อสถานศึกษาต้องการความช่วยเหลือ

บทบาทหน้าที่ของผู้ปกครอง

ผู้ปกครอง เป็นบุคคลและคณะบุคคลที่อยู่ใกล้ชิดกับนักเรียน จึงมีบทบาทหน้าที่ และดำเนินงาน ดังนี้

1. อบรมดูแลและเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำรงชีวิตครอบครัว มีความรักความเข้าใจ และให้ความอบอุ่น แนวทางการดำเนินงานมี ดังนี้

- 1.1 จัดสภาพแวดล้อม ประสพการณ์ให้นักเรียนได้สัมผัสกับตัวอย่างที่ดี
- 1.2 สนับสนุนส่งเสริมให้กำลังใจนักเรียนในการเข้าร่วมกิจกรรม

ต่าง ๆ ตามความสนใจ และศักยภาพของตนเอง

- 1.3 ใช้หลักจิตวิทยาในการเลี้ยงดูบุตรหลาน

2. สนับสนุนให้ความร่วมมือวางแผนกับสถานศึกษาในการแลกเปลี่ยนข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริม พัฒนา ป้องกัน และแก้ไขปัญหาและดำเนินงาน ดังนี้

- 2.1 เข้าร่วมประชุมวางแผนหาแนวทางดำเนินการ
- 2.2 ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริม พัฒนา ป้องกันและแก้ไขปัญหา

นักเรียน

3. เป็นที่ปรึกษาหรือแนะแนวทางการดำเนินชีวิตที่ดีแก่นักเรียน แนวทางการดำเนินงาน

มี ดังนี้

- 3.1 ให้คำปรึกษา คำแนะนำที่ดีแก่นักเรียน
- 3.2 เสนอแนะแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ดีแก่นักเรียน

บทบาทหน้าที่ของชุมชน

ชุมชน เป็นสังคมที่มีอิทธิพลต่อค่านิยมและพฤติกรรมของเด็ก บุคคล ทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการดูแลช่วยเหลือ ส่งเสริมให้นักเรียนได้พัฒนาตนในแนวทางที่เหมาะสม ชุมชนจึงควรมีบทบาทหน้าที่ในการให้การสนับสนุนการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน และดำเนินงาน ดังนี้

1. จัดสภาพแวดล้อมของชุมชนที่เอื้อต่อการพัฒนานักเรียน
2. ช่วยสอดส่องดูแลนักเรียน
3. เป็นแหล่งการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาศักยภาพนักเรียน
4. สร้างความสัมพันธ์ระหว่างสถานศึกษากับชุมชน
5. ให้ข้อมูลข่าวสารพฤติกรรมนักเรียนกับสถานศึกษา
6. เข้าร่วมกิจกรรมของสถานศึกษาตามโอกาส

กระบวนการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน

การดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน มีครูประจำชั้น/ ครูที่ปรึกษาเป็นบุคลากรหลักในการดำเนินงาน มีภารกิจหลักที่เป็นหัวใจของการดำเนินงาน ประกอบด้วย การรู้จักนักเรียนเป็นรายคน การคัดกรองนักเรียน การส่งเสริมและพัฒนานักเรียน การป้องกันแก้ปัญหา และการส่งต่อ ในกระบวนการดำเนินงานนั้นในแต่ละขั้นตอนมีประเด็นที่ควรพิจารณา ดังนี้

1. ชั้นการรู้จักนักเรียนเป็นรายคน

ชั้นการรู้จักนักเรียนเป็นรายคน ประเด็นที่ควรพิจารณา ประกอบด้วย ความสามารถด้านการเรียน ความสามารถพิเศษ สุขภาพร่างกายและจิตใจ

1.1 ด้านความสามารถ

1.1.1 ความสามารถด้านการเรียน

ข้อมูลพื้นฐานที่ควรทราบ ได้แก่ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนในแต่ละวิชาผลการเรียนเฉลี่ยในแต่ละภาค/ปีการศึกษาที่ผ่านมาผลการสอบวัดความรู้มาตรฐานระดับชาติ (NT) และพฤติกรรมการเรียน

วิธีการดำเนินงาน โดยการศึกษาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ผลการวัดความรู้มาตรฐานระดับชาติ สังเกตสำรวจพฤติกรรมการเรียน เช่น การมาเรียนอย่างสม่ำเสมอเวลาเข้าชั้นเรียน และสัมภาระ/ สอบถามครูประจำวิชา ผู้ปกครองนักเรียน

1.1.2 ความสามารถพิเศษ

ข้อมูลพื้นฐานที่ควรทราบ ได้แก่ พฤติกรรมบ่งชี้ถึงความสามารถพิเศษ ผลงาน ชิ้นงาน โครงการ และเอกสารหลักฐานร่องรอยแสดงถึงพฤติกรรมที่โดดเด่น

วิธีการดำเนินงาน โดยการสังเกต การแสดงออกถึงความสามารถพิเศษ ความถนัด ความสนใจ การมีบทบาทหน้าที่พิเศษในสถานศึกษา ใช้แบบสำรวจความสามารถพิเศษ 10 แฉก และแบบประเมินปัญหา

1.2 ด้านสุขภาพ

1.2.1 สุขภาพทางร่างกาย

ข้อมูลพื้นฐานที่ควรทราบ ได้แก่ ความปกติ ความพิการ หรือความบกพร่องทางร่างกาย เช่น การมองเห็นการได้ยินบกพร่องด้านการพูดและภาษา ออทิสติก หรือ พิการซ้ำซ้อน โรคประจำตัว ความสัมพันธ์ระหว่างส่วนสูงกับน้ำหนัก และความสะอาดของร่างกาย

วิธีการดำเนินงาน โดยการสำรวจนักเรียนที่มีความสามารถพิเศษ

ศึกษาระเบียนสะสม ศึกษาข้อมูลจากแบบบันทึกสุขภาพ การสัมภาษณ์ การสอบถาม และการสังเกต

1.2.2 สุขภาพทางจิตใจ และพฤติกรรม

ข้อมูลพื้นฐานที่ควรทราบ ได้แก่ สภาพอารมณ์ที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น ความวิตกกังวล หรือซึมเศร้า ความประพฤติ เช่น การลักขโมย การทำร้ายตนเอง พฤติกรรมต่างๆ ที่มีต่อผลการเรียนความสามารถพิเศษ และการปรับตัว เช่น พฤติกรรมการไม่นั่ง สมาธิสั้น ตลอดจนความสัมพันธ์กับเพื่อน/ ครู/ ผู้ปกครอง

วิธีการดำเนินงาน โดยการการสังเกต การสอบถาม เยี่ยมบ้าน
วิเคราะห์จุดแข็งและจุดอ่อน และการประเมินความฉลาดทางอารมณ์ (EQ)

1.3 ด้านครอบครัว

1.3.1 เศรษฐกิจของครอบครัว

ข้อมูลพื้นฐานที่ควรทราบ ได้แก่ รายได้ผู้ปกครอง ภาระหนี้สิน ความเพียงพอของรายรับกับรายจ่าย และจำนวนเงินที่นักเรียนได้รับและรายจ่ายในแต่ละวัน

วิธีการดำเนินงาน โดยการ ศึกษาข้อมูลจากระเบียบสะสม สัมภาษณ์นักเรียน ผู้ปกครอง เยี่ยมบ้าน และศึกษาข้อมูล EIS

1.3.2 การคุ้มครองสวัสดิภาพ

ข้อมูลพื้นฐานที่ควรทราบ ได้แก่ ความสามารถในการคุ้มครองดูแลนักเรียนได้อย่างปลอดภัย และเหมาะสม ความเหมาะสมของสภาพที่อยู่อาศัย ความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว และการถูกคุกคามล่วงละเมิดทางเพศ

วิธีการดำเนินงาน โดยการ ศึกษาจากระเบียบสะสม สังเกต สอบถาม เยี่ยมบ้าน และสำรวจเด็กด้วยโอกาส

1.4 ด้านยาเสพติด

ข้อมูลที่ควรทราบ ได้แก่ พฤติกรรมแสดงออก พฤติกรรมการเรียนในชั้นเรียน การใช้จ่ายเงิน การคบหาเพื่อน สุขภาพและบุคลิกภาพ สถานภาพครอบครัวและสิ่งแวดล้อมและผลการตรวจปัสสาวะ

วิธีการดำเนินงาน โดยการสังเกต สัมภาษณ์ สอบถาม เยี่ยมบ้าน ตรวจสอบสุขภาพ และตรวจปัสสาวะ

1.5 ด้านความปลอดภัย

ข้อมูลพื้นฐานที่ควรทราบ ได้แก่ สถานภาพครอบครัวและสิ่งแวดล้อม ข้อมูลการเดินทาง/ การใช้ยานพาหนะ การจัดสภาพแวดล้อมในสถานศึกษา และการแต่งกายที่ปลอดภัย

วิธีการดำเนินงาน โดยการศึกษาจากข้อมูลระเบียบสะสม จากการประเมินจุดแข็งจุดอ่อนของนักเรียน การสัมภาษณ์นักเรียน/ผู้ปกครอง สังเกตพฤติกรรมนักเรียน และการเยี่ยมบ้านนักเรียน

1.6 ด้านพฤติกรรมทางเพศ ประกอบด้วยพฤติกรรมชู้สาว และพฤติกรรมทางเพศเบี่ยงเบนทางเพศ

ข้อมูลพื้นฐานที่ควรทราบ ได้แก่ บุคลิกภาพ อยู่ในกลุ่มที่มีพฤติกรรมเหมือนเพศตรงข้าม มีพฤติกรรมเหมือนเพศตรงข้าม และสังเกตพฤติกรรมที่แสดงออก

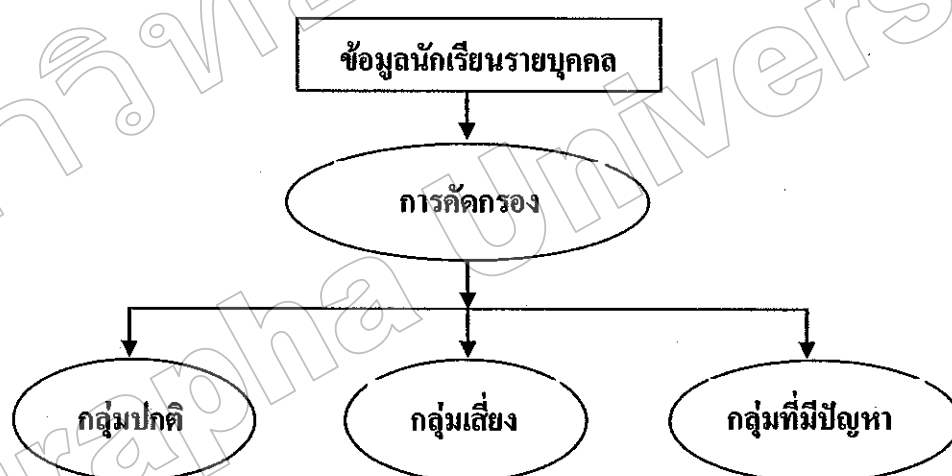
วิธีการดำเนินงาน โดยการสังเกตพฤติกรรม การสัมภาษณ์นักเรียน/ผู้เกี่ยวข้อง การตอบแบบสอบถามประเภทอื่น ๆ เช่น โครเอเชีย และการทำแบบทดสอบบุคลิกภาพ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2547, หน้า 39-40)

2. การคัดกรองนักเรียน มีประเด็นที่ควรพิจารณา ดังนี้

การคัดกรองนักเรียน เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคลแล้วนำผลที่ได้ มาจำแนกตามเกณฑ์การคัดกรองที่สถานศึกษากำหนด

การคัดกรองนักเรียน สถานศึกษาควรมีการประชุมครู กำหนดเกณฑ์การคัดกรองเพื่อจัดกลุ่มนักเรียนร่วมกัน ให้เป็นที่ยอมรับของครูในสถานศึกษาและสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง รวมทั้งให้มีการกำหนดเกณฑ์ความรุนแรงหรือความถี่เท่าไรจึงจัดอยู่ในกลุ่มมีปัญหา

การคัดกรองนักเรียนจะแบ่งนักเรียนเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มปกติ กลุ่มเสี่ยง และกลุ่มที่มีปัญหา ดังแผนภาพที่ 3

ภาพที่ 3 แสดงการจำแนกกลุ่มนักเรียนในการคัดกรองนักเรียน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2547 ค, หน้า 43)

กลุ่มปกติ หมายถึง นักเรียนที่ไม่มีพฤติกรรมที่เป็นปัญหาและส่งผลกระทบต่อชีวิตประจำวันของตนเองหรือสังคมในด้านลบ

กลุ่มเสี่ยง หมายถึง นักเรียนที่ไม่มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนไปจากปกติ เช่น เก็บตัว แสดงออกเกินขอบเขต การปรับตัวทางเพศที่ไม่เหมาะสม ทดลองสิ่งเสพติด ผลการเรียนเปลี่ยนแปลงไปในทางลบ

กลุ่มที่มีปัญหา หมายถึง นักเรียนที่มีพฤติกรรมเป็นปัญหาชัดเจน มีผลกระทบต่อ
ชีวิตประจำวันของตนเอง หรือสังคมส่วนรวมในทางลบ

ข้อมูลพื้นฐานที่ควรทราบ ได้แก่ ข้อมูลที่ได้จากการรู้จักนักเรียนรายบุคคล

วิธีการดำเนินงาน โดยการ แยกนักเรียนตามเกณฑ์การคัดกรองและลงบันทึกในแบบ
สรุปผลการคัดกรองนักเรียน และจัดทำเอกสารเสนอผลการคัดกรองนักเรียน (สำนักงาน
คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2547 ค, หน้า 43 – 44)

3. การส่งเสริมและพัฒนานักเรียน

การส่งเสริมและพัฒนานักเรียน เป็นการสนับสนุนให้นักเรียนทุกคนที่อยู่ในความดูแล
ของครูประจำชั้น/ครูที่ปรึกษาให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพ มีความภาคภูมิใจในตนเอง ซึ่งจะช่วย
ป้องกันมิให้นักเรียนที่อยู่ในกลุ่มปกติกลายเป็นนักเรียนกลุ่มเสี่ยงหรือ กลุ่มมีปัญหา และเป็นการ
ช่วยให้นักเรียนกลุ่มเสี่ยง/ กลุ่มมีปัญหา กลับมามีพฤติกรรมดีขึ้นตามที่สถานศึกษาหรือชุมชน
คาดหวัง ในการส่งเสริมและพัฒนานักเรียน ครูควรจัดกิจกรรมส่งเสริมและพัฒนานักเรียน
ทุกกลุ่ม

ข้อมูลพื้นฐานที่ควรทราบ ได้แก่ ข้อมูลนักเรียนเป็นรายบุคคล ข้อมูลการคัดกรอง
นักเรียน

วิธีการดำเนินงาน โดยการจัดกิจกรรมโฮมรูม การจัดประชุมผู้ปกครองกิจกรรมพัฒนา
ผู้เรียน และโครงการพิเศษอื่นๆ ควรจัดประชุมผู้ปกครองชั้นเรียนอย่างน้อยภาคเรียนละ 1 ครั้ง
ครูประจำชั้น/ ครูที่ปรึกษาจะต้องเตรียมความพร้อมก่อนการเข้าประชุม เช่น ข้อมูลนักเรียนแต่ละ
คน วัตถุประสงค์ในการจัดกิจกรรม และ กิจกรรมที่ดำเนินการ ในจัดกิจกรรมประชุมผู้ปกครอง
นักเรียนควรสรุปและบันทึกหลักฐานการประชุมผู้ปกครองแต่ละครั้งเพื่อเป็นหลักฐานในการ
ประชุมแต่ละครั้ง และเพื่อเป็นข้อมูลสำหรับดูแลช่วยเหลือนักเรียนต่อไปเป็น ข้อมูลสำหรับ
การจัดประชุมให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ปกครองในครั้งต่อไปด้วย (สำนักงาน
คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2547 ค, หน้า 45 - 48)

4. การป้องกันช่วยเหลือ และ แก้ไข

ในการดูแลช่วยเหลือนักเรียน ครูประจำชั้น/ครูที่ปรึกษา ควรให้ความเอาใจใส่กับ
นักเรียนทุกคนเท่าเทียมกัน แต่สำหรับนักเรียนกลุ่มเสี่ยง/ มีปัญหานั้นจำเป็นมากที่ต้องดูแลเอาใจใส่
อย่างใกล้ชิด และหาวิธีการช่วยเหลือทั้งการป้องกันและการแก้ไขปัญหา โดยไม่ปล่อยปละละเลย
นักเรียนจนกลายเป็นปัญหาสังคม การป้องกันและแก้ไขปัญหามีหลายเทคนิควิธีการ เช่น การให้
คำปรึกษาเบื้องต้น การจัดกิจกรรมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา การติดตามดูแลช่วยเหลือ ซึ่งครู
ควรจัดกิจกรรมป้องกันและช่วยเหลือนักเรียนในกลุ่มเสี่ยงและกลุ่มมีปัญหาอย่างครอบคลุม

ข้อมูลพื้นฐานที่ควรทราบ ได้แก่ ข้อมูลนักเรียนรายบุคคล (ประวัติส่วนตัว ข้อมูลสุขภาพ ข้อมูลด้านการเรียน ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ และข้อมูลครอบครัว) ข้อมูลการคัดกรองนักเรียน และข้อมูลจากผู้เกี่ยวข้อง

วิธีการดำเนินงาน โดยการให้คำปรึกษาเบื้องต้น ประสานงานกับครูและผู้เกี่ยวข้องอื่น ๆ เพื่อการจัดกิจกรรม เช่น กิจกรรมในห้องเรียน กิจกรรมเสริมหลักสูตร กิจกรรมชมรมเสริม กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน และติดตาม / รายงานผลแก่ผู้เกี่ยวข้อง (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2547 ก, หน้า 49 – 50)

5. การส่งต่อ

ในการป้องกันและแก้ไขปัญหานักเรียน โดยครูประจำชั้น/ ครูที่ปรึกษาตามกระบวนการ การป้องกันและช่วยเหลือนักเรียน ในกรณีที่มีปัญหาขาดความต่อการช่วยเหลือหรือช่วยเหลือแล้วนักเรียนมีพฤติกรรมไม่ดีขึ้น ต้องส่งต่อไปยังผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านต่อไป เพื่อให้ปัญหานักเรียนได้รับการช่วยเหลืออย่างถูกต้องและรวดเร็วขึ้น หากปล่อยให้เป็นบทบาทหน้าที่ของครูที่ปรึกษาจะขาดการแก้ไข การส่งต่อ แบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ การส่งต่อภายใน การส่งต่อภายนอก

การส่งต่อภายใน ครูที่ปรึกษาส่งนักเรียนที่มีปัญหาไปยังครูที่สามารถให้การช่วยเหลือนักเรียนได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะปัญหา เช่น ส่งต่อครูแนะแนว ครูพยาบาล ครูประจำวิชา หรือฝ่ายปกครอง เป็นต้น

ข้อมูลพื้นฐานที่ควรทราบ ได้แก่ ประวัติส่วนตัว ข้อมูลสุขภาพ ข้อมูลด้านการเรียน วิธีการดำเนินงาน โดยการทำความเข้าใจและชี้แจงนักเรียนถึงความจำเป็น ต้องส่งต่อประสานกับครูที่จะช่วยเหลือต่อ สรุปข้อมูลนักเรียนและวิธีการช่วยเหลือที่ผ่านมาในบันทึกการส่งต่อ นัดหมาย วัน เวลา สถานที่ที่จะไปพบครูที่รับความช่วยเหลือต่อ และติดตามผลการช่วยเหลืออย่างสม่ำเสมอ

การส่งต่อภายนอก เป็นการส่งนักเรียนไปให้ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องได้ช่วยเหลือพัฒนานักเรียน กรณีที่ปัญหาเกินความสามารถของสถานศึกษา โดยครูแนะแนว หรือผู้เกี่ยวข้องเป็นผู้ดำเนินการส่งต่อ และมีการติดต่อรับทราบผลการช่วยเหลือเป็นระยะอย่างต่อเนื่อง การดำเนินการส่งต่ออย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ มีกระบวนการดังนี้

ข้อมูลพื้นฐานที่ควรทราบ ได้แก่ ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ ข้อมูลครอบครัว และข้อมูลที่ได้รับการช่วยเหลือเบื้องต้น

วิธีการดำเนินงาน โดยการ ส่งต่อผู้เชี่ยวชาญภายนอก ในกรณีของนักเรียนที่อยากต่อการช่วยเหลือครูแนะแนว/ผู้เกี่ยวข้องส่งต่อผู้เชี่ยวชาญภายนอก และ ติดตามผลการช่วยเหลือของผู้เชี่ยวชาญและรายงานผลการช่วยเหลือ

สรุป ระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน เป็นกระบวนการดำเนินงานดูแลช่วยเหลือนักเรียนอย่างมีขั้นตอน พร้อมด้วยวิธีการและเครื่องมือการทำงานที่ชัดเจน มีครูที่ปรึกษาเป็นบุคลากรหลักในการดำเนินการ และมีการประสานความร่วมมืออย่างใกล้ชิดกับครูที่เกี่ยวข้อง หรือบุคคลภายนอก รวมทั้งการสนับสนุน ส่งเสริมจาก โรงเรียน ประกอบด้วย การดำเนินงาน 2 ระดับ คือ ระดับสถานศึกษา และระดับปฏิบัติการของครูประจำชั้น/ ครูที่ปรึกษา

ผู้วิจัย ได้สังเคราะห์แนวทางการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน ระดับปฏิบัติการของครูประจำชั้น/ ครูที่ปรึกษา แล้วนำไปใช้กำหนดเป็นตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย คือ 1) การรู้จักนักเรียนเป็นรายคน 2) การคัดกรองนักเรียน 3) การส่งเสริมนักเรียน 4) การป้องกัน ช่วยเหลือ และแก้ปัญหา และ 5) การส่งต่อ

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้สังเคราะห์เกณฑ์การจำแนกนักเรียนเพื่อจัดกลุ่ม ในขั้นตอนการคัดกรองนักเรียน แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับพัฒนาการของมนุษย์ จิตวิทยาพัฒนาการของเด็กวัยเรียน และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อสภาพปัญหาของเด็กวัยเรียน แล้วนำไปใช้เป็นตัวแปรในการวิจัย ที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาทางสังคมของนักเรียน คือ 1) ปัญหาด้านความสามารถ ประกอบด้วย ปัญหาด้านการเรียน และปัญหาด้านความสามารถอื่น 2) ปัญหาด้านสุขภาพ ประกอบด้วย ปัญหาด้านสุขภาพกาย และด้านสุขภาพจิตใจและพฤติกรรม 3) ปัญหาด้านครอบครัว ประกอบด้วย ปัญหาด้านเศรษฐกิจครอบครัว และปัญหาด้านการการคุ้มครองนักเรียน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. งานวิจัยภายในประเทศ ประกอบด้วย

- 1.1 งานวิจัยเกี่ยวกับปัญหา และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อปัญหาทางสังคม
- 1.2 การปรับตัว และการดำเนินชีวิต
- 1.3 งานวิจัยเกี่ยวกับระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนและการแนะแนว

งานวิจัยเกี่ยวกับปัญหา และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อปัญหาทางสังคม

ณัฐวัตร ลุณหงส์ (2544, หน้า บทคัดย่อ) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทางครอบครัว สังคม และสภาพแวดล้อม กับการควบคุมตนเอง และพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของนักเรียนในจังหวัดสมุทรปราการ พบว่า

1. การอบรมเลี้ยงดู นักเรียนได้รับการเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุนมากที่สุด การอบรมเลี้ยงดูที่เด็กชายและเด็กหญิงได้รับแตกต่างกัน คือ การอบรมเลี้ยงดูแบบลงโทษทางจิตมากกว่าทางการ ซึ่งเด็กหญิงถูกลงโทษทางจิตทางกว่าเด็กชาย และเด็กชายถูกลงโทษทางกายมากกว่าเด็กหญิง การอบรมเลี้ยงดูแบบควบคุมเด็กหญิงถูกควบคุมมากกว่าเด็กชาย

2. ความสัมพันธ์ภาพในครอบครัว ครอบครัวของนักเรียนส่วนใหญ่มีสัมพันธ์ภาพในครอบครัวค่อนข้างดี ครอบครัวที่บิดามารดาเป็นผู้อบรมเลี้ยงดูจะมีสัมพันธ์ภาพในครอบครัวดีที่สุดใน

3. ด้านปัจจัย สังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งประกอบด้วย สิ่งแวดล้อมในโรงเรียน สิ่งแวดล้อมด้านเพื่อน สิ่งแวดล้อมในชุมชน สื่อมวลชนและแบบอย่างจากผู้ปกครอง พบว่า นักเรียนอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดีในทุกด้าน และปัจจัยทุกด้านมีความสัมพันธ์กัน

ยิ่งยง ยุทธศักดิ์ (2539, หน้า 122) ได้ศึกษาพฤติกรรมที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์ของเด็กที่มีสัมพันธ์ภาพในครอบครัวต่างกัน พบว่า เด็กที่อยู่ในครอบครัวที่มีสัมพันธ์ภาพดีจะมีพฤติกรรมที่พึงประสงค์มากกว่าเด็กที่อยู่ในครอบครัวที่มีสัมพันธ์ภาพไม่ดี และพบว่าเด็กที่อยู่ในครอบครัวที่สมบูรณ์ คือ พ่อแม่อยู่ด้วยกันหากสัมพันธ์ภาพในครอบครัวไม่ดีเด็กอาจมีพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์มากกว่าเด็กในครอบครัวที่พ่อแม่หย่าร้างหรือแยกทางกันอยู่

งานวิจัยเกี่ยวกับการปรับตัว และการดำเนินชีวิต

อัจฉรา รตนโสภ (2545, หน้า บทคัดย่อ) ได้ศึกษาปัจจัยทางครอบครัวและด้านจิตลักษณะบางประการที่สัมพันธ์กับการปรับตัวทางสังคมของนักเรียนวัยรุ่น สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดมหาสารคาม พบว่า

1. ตัวแปรที่มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการปรับตัวทางสังคมสูงสุด คือแรงจูงใจใฝ่สัมพันธ์ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการอบรมแบบประชาธิปไตย และสถานภาพทางครอบครัวในการครองคู่ของบิดามารดาที่อยู่ร่วมกัน

2. ตัวแปรที่มีความสัมพันธ์เชิงลบกับการปรับตัวทางสังคม คือ ความวิตกกังวล ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการเลี้ยงดูแบบเข้มงวด และสถานภาพทางครอบครัวในการครองคู่ของบิดามารดาที่เป็นหม้าย/ หย่า/ ร้าง

งานวิจัยเกี่ยวกับระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน และงานแนะแนว

จากการสำรวจผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานตามระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน ยังไม่พบว่ามีงานวิจัยใดที่เกี่ยวข้องกับการศึกษากระบวนการดำเนินงานตามระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน ในโรงเรียนในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยตรง งานวิจัยที่จะเสนอต่อไปนี้เป็นงานวิจัยสภาพการปฏิบัติงานของ ผู้บริหาร และครูตามระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน ในโรงเรียนการศึกษาสงเคราะห์ และงานวิจัยที่อยู่ในขอบข่ายของกระบวนการ

ดำเนินงานแนะแนว เนื่องจากผู้วิจัยเห็นว่าบางส่วนมีลักษณะและสาระคล้ายคลึงกันสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางการศึกษากระบวนการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนได้ ดังนี้

รจนา สินที (2547) ได้ศึกษาสภาพการปฏิบัติงานตามระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของผู้บริหารและครูในโรงเรียนการศึกษาสงเคราะห์ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่าผู้บริหารและครูประสบปัญหาในระดับปานกลาง และพบว่า สภาพการปฏิบัติงานของผู้บริหารและครู โดยรวม และรายด้านอยู่ที่ระดับมากทุกด้าน โดยเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ ด้านการส่งต่อ ด้านการรู้จักนักเรียนเป็นรายคน ด้านการคัดกรองนักเรียน ด้านการป้องกันช่วยเหลือ และแก้ปัญหา ด้านการส่งเสริมและพัฒนาผู้เรียน และเพื่อให้การดำเนินงานตามระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนในโรงเรียนการศึกษาสงเคราะห์ มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นหน่วยงานต้นสังกัดต้องติดตามประเมินปัญหาและแก้ไขให้ตรงกับสภาพและความต้องการของแต่ละโรงเรียน ควรจัดครูให้ตามเกณฑ์ และควรสนับสนุนให้มีการฝึกอบรมทั้งผู้บริหารและครู (รจนา สินที, 2547, หน้า 126-129)

ประสิทธิ์ พงษ์อักษร (2537) ได้ทำศึกษาการปฏิบัติงานบริการแนะแนวของบุคลากรที่เกี่ยวข้องในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษาจังหวัดสงขลา พบว่า บุคลากรที่เกี่ยวข้องมีการปฏิบัติงานบริการแนะแนวอยู่ในระดับปานกลาง บุคลากรที่เกี่ยวข้องที่มีตำแหน่งต่างกัน มีการปฏิบัติงานบริการแนะแนวแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ผู้บริหารที่มีประสบการณ์ในการทำงานต่างกัน มีการปฏิบัติงานบริการแนะแนวแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และบุคลากรที่เกี่ยวข้องที่ปฏิบัติงานอยู่ในโรงเรียนที่มีขนาดแตกต่างกัน มีการปฏิบัติงานแนะแนวแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

สมทรง ทิพย์ไกรสร (2537, หน้า บทคัดย่อ) ได้ศึกษาปัญหาและข้อเสนอแนะในการแก้ปัญหาการให้บริการแนะแนว ในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 12 พบว่า ปัญหาการบริการแนะแนวในโรงเรียน โดยภาพรวมมีปัญหาในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านทุกด้าน มีปัญหาอยู่ในระดับปานกลางและเรียงคะแนนเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ บริการให้คำปรึกษา บริการติดตามผล ประเมินผล บริการจัดวางตัวบุคคล บริการสนเทศ และบริการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับตัวนักเรียนเป็นรายบุคคล สำหรับข้อเสนอแนะในการแก้ปัญหาบริการแนะแนวเป็นรายด้าน พบว่า ด้านบริการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับตัวนักเรียนเป็นรายบุคคล เสนอแนะแนวทางในการแก้ปัญหาคือ ให้การอบรมและปฏิบัติการเทคนิคในการวิเคราะห์เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลนักเรียน

ฉนิชกานต์ โฉวรุ่งเรือง (2538, หน้า 81-82) ได้ศึกษาผลของการให้คำปรึกษาแบบกลุ่มตามทฤษฎีพฤติกรรมนิยม เพื่อลดพฤติกรรมก้าวร้าวที่ไม่เหมาะสมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่

2 โรงเรียนหนองพลับวิทยา อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนมีพฤติกรรมการพูดที่ไม่เหมาะสมลดลงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 หลังจากการได้รับการให้คำปรึกษาแบบกลุ่มตามทฤษฎีพฤติกรรมนิยม

ชวลีพร รามัญ (2540, หน้า 55) จากการศึกษาผลของการให้คำปรึกษาแบบพฤติกรรมนิยมที่มีต่อพฤติกรรมการใช้เวลาในการเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนบ้านคลองตะเคียน อำเภอหนองใหญ่ จังหวัดชลบุรี พบว่า นักเรียนมีการใช้เวลาในการเรียนเหมาะสมขึ้น หลังจากได้รับการให้คำปรึกษาแบบพฤติกรรมนิยม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

สมปอง สุขหอม (2540, หน้า บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับบทบาทการบริหารงานแนะแนวของผู้บริหารโรงเรียนในโครงการขยายโอกาสทางการศึกษา ในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด เขตการศึกษา 3 พบว่า ผู้บริหารแสดงบทบาทการบริหารงานแนะแนวอยู่ในระดับปานกลาง ผู้บริหารที่ดำรงตำแหน่งผู้บริหาร โรงเรียนต่างกันแสดงบทบาทการบริหารงานแนะแนวไม่แตกต่างกัน และผู้บริหารที่ดำรงตำแหน่งผู้บริหาร โรงเรียนที่มีขนาดต่างกันแสดงบทบาทการบริหารงานแนะแนวไม่แตกต่างกัน

พิศมัย ทินเด (2542, หน้า บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการใช้กิจกรรมแนะแนวเพื่อพัฒนาความมีวินัยในตนเองของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 2/1 โรงเรียนแก่นนครวิทยาลัย 2 ผลการวิจัย 1) ได้แผนการจัดกิจกรรมแนะแนว 5 กิจกรรม คือ กระบวนการรวบรวมข้อมูลนักเรียนเป็นรายบุคคล การบริการสารสนเทศ การสอนวิชาแนะแนว การให้คำปรึกษาแบบกลุ่ม และการติดตามผลการจัดกิจกรรมตามแผน 2) ผลการจัดกิจกรรม นักเรียนกลุ่มเป้าหมายหลักมีความพึงพอใจในการร่วมกิจกรรม และพัฒนาพฤติกรรมการมีวินัยในตนเอง เช่น มาโรงเรียนทุกวัน ไม่มาสาย เข้าชั้นเรียนตรงเวลา มีความรับผิดชอบในงานที่ได้รับมอบหมาย และไม่ถูกฝ่ายปกครองบันทึกกิจกรรมที่ไม่เหมาะสม 3) จากการติดตาม นักเรียนมีพฤติกรรมที่แสดงถึงความมีวินัยในตนเองดีขึ้น และจากแบบสอบถามการปฏิบัติที่แสดงถึงความมีวินัย และหลังเข้าร่วมกิจกรรมทั้งนักเรียนกลุ่มเป้าหมายหลักและกลุ่มเป้าหมายรองมีคะแนนเพิ่มจากก่อนเข้าร่วมกิจกรรม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .05

เพ็ญศรี หนูเพชร (2543, หน้า บทคัดย่อ) ได้พัฒนาระบบสารสนเทศงานแนะแนวโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดชลบุรี ผลการวิจัยพบว่า ระบบสารสนเทศงานแนะแนวโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดชลบุรี ที่พัฒนาขึ้นประกอบด้วยข้อมูลทั่วไป ข้อมูลประวัติส่วนตัว ข้อมูลผู้ปกครอง ข้อมูลเพื่อนสนิท ข้อมูลการศึกษา ข้อมูลแนะแนวศึกษา คอสาขาสัมภาษณ์และข้อมูลแนะแนวศึกษาต่อสายอาชีพ มีความเหมาะสมในการใช้งานอยู่ในระดับดี

จตุมา ศานติชาติศักดิ์ (2544) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความรู้กระบวนการบริหาร การศึกษากับผลการปฏิบัติงานแนะแนว ของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาสังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 4 พบว่า ผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาที่มีความรู้กระบวนการบริหารการศึกษาโดยรวม และรายองค์ประกอบต่ำกว่าระดับปานกลาง มีผลการปฏิบัติงานแนะแนว โดยรวมและรายองค์- ประกอบต่ำกว่าระดับปานกลาง ยกเว้นด้านบริการสนเทศ และบริการจัดวางตัวบุคคล อยู่ในระดับ สูงกว่าปานกลาง ความรู้กระบวนการบริหารการศึกษา โดยรวมไม่มีความสัมพันธ์กับผลการ ปฏิบัติงานแนะแนว ยกเว้นผลการปฏิบัติงานแนะแนวด้านบริการสนเทศ มีความสัมพันธ์ทางบวก กับความรู้กระบวนการบริหารด้านการจัดการ

สมลักษณ์ พรหมมีเนตร และฉันทนา จันทร์บรรจง (2546) ได้ศึกษาเรื่องการกำหนด คุณสมบัติและบทบาทหน้าที่ของครูที่ปรึกษานักเรียน และการสร้างรูปแบบการบริหารงานที่ ปรึกษานักเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่า สภาพการบริหารงานที่ปรึกษานักเรียน และ ปัญหา อุปสรรคการปฏิบัติงานของครูที่ปรึกษาทุกด้านอยู่ในระดับปานกลาง ยกเว้นการปฏิบัติงาน ด้านการเตรียมครูที่ปรึกษานักเรียนมีการปฏิบัติระดับน้อย งานของครูที่ปรึกษาขาดการดูแลเอาใจ ใส่จากหน่วยงานเหนือกว่าระดับโรงเรียน ทำให้ขาดการพัฒนา งาน ครูที่ปรึกษามีภาระงานสอน และงานพิเศษมาก ไม่มีเวลาปฏิบัติหน้าที่ครูที่ปรึกษา จำนวนนักเรียนต่อห้องเรียนมีมากเกินไป ควรจัดอบรมครูที่ปรึกษาให้มีความเข้าใจในบทบาทหน้าที่และเทคนิคการให้คำปรึกษา การกำหนด บทบาทหน้าที่ของครูที่ปรึกษา พบว่า ควรประกอบด้วย ภาระงาน 4 ด้าน ได้แก่ การให้คำปรึกษา แนะนำ การพัฒนานักเรียน การสร้างสัมพันธ์ภาพที่ดีกับนักเรียน และช่วยเหลือและประสานงาน การสร้างรูปแบบการบริหารงานที่ปรึกษานักเรียน ควรประกอบด้วย การดำเนินงาน 5 ขั้นตอน ได้แก่ การวางแผนบริหารงาน การจัดองค์กรบริหารงาน การจัดครูที่ปรึกษานักเรียน การอำนวยความสะดวกบริหารงาน และการควบคุมคุณภาพการบริหารงาน

2. งานวิจัยต่างประเทศ

แฟรงเคิล (Frankel, 1986, pp. 174 - 179 อ้างถึงใน ฉัฐวัตร ลุนหงส์, 2544, หน้า 25) ได้ ศึกษาเกี่ยวกับฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อการเรียนของนักเรียนในระดับมัธยมศึกษา พบว่า นักเรียนที่มีผู้ปกครองที่มีฐานะทางเศรษฐกิจ และสังคมสูงมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงกว่า นักเรียนที่มีผู้ปกครองที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมต่ำ โดยนักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ต่ำนี้ จะมีทัศนคติที่ไม่ ต่อ โรงเรียน จะทำผิดวินัยมาก

กิซวิสท์ และ แมคเวลล์ (Gichvist & Maxwell, 1987, p. 439 อ้างถึงใน พิมพ์ใจ บุญยัง, 2540, หน้า 32) ได้ศึกษาผลการให้คำปรึกษาเกี่ยวกับทักษะชีวิตเพื่อป้องกันปัญหาต่างๆ ในวัยรุ่น ในพฤติกรรม 4 ด้าน คือ การระมัดระวังในเรื่องการมีเพศสัมพันธ์ การใช้ยาเสพติด หรือการดื่ม

เครื่องเค็มที่มีแอลกอฮอล์ การสูบบุหรี่ และปัญหาความเครียด และการถูกทอดทิ้งจากสังคม ในมารดาที่เป็นวัยรุ่น โดยผู้วิจัยได้ประยุกต์โปรแกรมการให้คำปรึกษาทักษะชีวิตเพื่อให้เกิดทักษะใหม่ ๆ กับวัยรุ่น โดยแบ่งเป็น 3 ระยะ คือ

1. การเตรียมความรู้ความเข้าใจ เป็นการให้เหตุผลเพื่อชักชวนและจูงใจ ให้วัยรุ่นเข้าร่วมในโปรแกรม

2. ความจำเป็นของทักษะชีวิต เป็นการสาริตหรือยกตัวอย่าง งานวิจัยที่แสดงให้เห็นถึงประสิทธิผลของการสารถักทักษะชีวิต ไปใช้ในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม

3. การฝึกปฏิบัติทักษะชีวิต เช่นการแสดงบทบาทสมมติ การเล่นเกม เป็นต้น บารร์ (Bar, 1958, pp. 11-13) กล่าวว่าแนวทางในการแนะนำระดับประถมศึกษา การแนะนำควรจัดขึ้นบนรากฐานของความต้องการของโรงเรียนและเด็กในโรงเรียนนั้น การแนะนำจะได้ผลคุ้มค่าสำหรับโรงเรียนนั้นจะต้องช่วยให้บุคคลได้รู้จักความสามารถ และข้อบกพร่องของตน การแนะนำ คือ การพัฒนา ป้องกัน และแก้ไข ขอมรับระดับวุฒิภาวะของนักเรียน ความสามารถอันเป็นลักษณะเด่นจะต้องได้รับการสนับสนุนให้แสดงออก การแนะนำต้องจัดขึ้นเพื่อคนทุกคน จัดบทเรียนให้สนองความต้องการของเด็ก การแก้เจตคติและปัญหาต้องใช้เวลาและความอดทน ครูเป็นบุคคลที่มีวิชาชีพ ต้องมีจรรยาบรรณในการเก็บเรื่องของนักเรียนและผู้ปกครองไว้เป็นความลับ ครูควรยอมรับขีดความสามารถของการแก้ปัญหา และควรส่งปัญหาต่อไปยังผู้เชี่ยวชาญเมื่อคราวจำเป็น และมีหลายสาเหตุที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของเด็ก เช่น บ้าน ชุมชน โรงเรียน เป็นต้น

ทอมสัน (Thomson, 1970, pp. 14 – 20) ได้สอบถามครูประถมศึกษา ซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่าง 500 คน ผลจากการวิจัยพบว่า ครูต้องการให้นักแนะนำช่วยเหลือด้านระเบียบวินัย ด้านการเรียน ด้านส่วนตัวและสังคม

เดอกัน (Durgin, 1974, p. 39 -A) ได้สำรวจสภาพของการจัดโครงการแนะนำทางอาชีพของโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาประเภทต่าง ๆ ในรัฐโอไฮโอ โดยศึกษาจากผู้แนะนำ จำนวน 1,567 คน ผลการวิจัยพบว่า

1. ผู้แนะนำใช้เวลาสำหรับให้คำปรึกษามากที่สุด ผู้ที่มาขอรับคำปรึกษาเป็นรายบุคคลส่วนมากมีปัญหาทางด้านอารมณ์และปัญหาส่วนตัว

2. นักเรียนมาขอรับบริการแนะนำทางการศึกษามากที่สุด รองลงมาคือ การแนะนำอาชีพและการปรับตัว

3. งานแนะนำดำเนินไปด้วยดี ถ้าครูใหญ่มีเจตคติที่ดีต่อโครงการแนะนำของโรงเรียน

บาร์นส์ (Barnes, 1995, p. 315-A อ้างถึงใน ชีรภัทร์ เจริญดี, 2542, หน้า 35) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมในการเรียนการสอนของผู้ปกครองนักเรียน พบว่า การมีส่วนร่วมในการเรียนการสอนของโรงเรียนโดยอุดมคติแล้วผู้ปกครองต้องมีบทบาทที่โรงเรียนหรือในชั้นเรียน แม้ว่าจริง ๆ แล้ว การมีส่วนร่วมของพวกเขาจะไม่เป็นไปตามอุดมคติ ดังกล่าว และยังพบว่า ผู้ปกครองยังมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนที่บ้านด้วย

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า ผลงานวิจัยเกี่ยวกับการบริการแนะแนว การปฏิบัติงานมีปัญหา การดำเนินงานด้านต่าง ๆ บุคลากรที่มีประสบการณ์ต่างกัน ทำให้ผลการดำเนินงานบริการแนะแนวแตกต่างกัน และในทำนองเดียวกัน ผู้บริหารที่มีประสบการณ์ดำรงตำแหน่ง ในโรงเรียนที่มีขนาดต่างกัน ย่อมมีบทบาทในการดำเนินงานบริการแนะแนวแตกต่างกัน

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า ส่วนใหญ่งานวิจัยเกี่ยวกับปัญหาและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อปัญหาทางสังคมของนักเรียน จะเป็นงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่ทำให้เด็กมีปัญหา และลักษณะของพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ของเด็ก งานวิจัยเกี่ยวกับการปรับตัว และการดำเนินชีวิต จะเป็นงานวิจัยที่ศึกษาพฤติกรรมที่มีผลมาจากความยุ่งยากในการปรับตัว ส่วนงานวิจัยที่เกี่ยวกับระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน จะเป็นงานวิจัยที่ศึกษาสภาพการปฏิบัติงาน ของผู้บริหารและครู ในโรงเรียนการศึกษาสงเคราะห์ และการวิจัยเกี่ยวกับงานแนะแนวจะเป็นงานวิจัยเกี่ยวกับวิธีการปฏิบัติงาน และปัญหาการปฏิบัติงาน ของผู้บริหาร ครู และบุคลากรที่เกี่ยวข้อง ยังไม่มีงานวิจัยในลักษณะการศึกษาระบบการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนที่มีปัญหาทางสังคม ในโรงเรียนในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งงานวิจัยในลักษณะนี้จะเป็นประโยชน์ต่อเด็กที่มีปัญหามาก กล่าวคือ ครูและผู้เกี่ยวข้องเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการให้ความช่วยเหลือ และพัฒนานักเรียน หากครูและผู้เกี่ยวข้องร่วมมือกันวางแผนในการให้ความช่วยเหลือ ส่งเสริม สนับสนุน ป้องกัน และแก้ไขปัญหาลูกอย่างเป็นระบบ และต่อเนื่อง จะช่วยให้เด็กสามารถปรับตัวและดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข